

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΕΠΤΑ
ΗΜΕΡΕΣ

10 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2000

ΤΟ ΔΕΛΦΙΝΙ

ΤΟ ΔΕΛΦΙΝΙ

Οι φίλοι μας, τα δελφίνια

Του Γιάννη Πουλόπουλου

Με τα δελφίνια στο προϊστορικό Αιγαίο

Του Χρήστου Μπουλώτη

Το δελφίνι στην τέχνη των ιστορικών χρόνων

Της Σεμέλης Πιργιάτογλου

Στην επική και αρχαϊκή ποίηση

Του Μενέλαου Χριστόπουλου

Στο Λόγιο Βυζάντιο

Του Ηλία Αναγνωστάκη

Στη βυζαντινή τέχνη

Του Ηλία Αναγνωστάκη

Ποητικά δελφίνια

Του Ξ. Α. Κοκόλη

Στις ελληνικές θάλασσες

Του Σταύρου Καλπάκη

Η κοινωνία των δελφινιών

Του Γιώργου Σαββίδη

Απειλές και κίνδυνοι

Του Αρη Χρηστίδη

Πρώτες βοήθειες

Του Αρη Χρηστίδη

Μελέτη και προστασία των δελφινιών στον Αμβρακικό

Των Ελίνας Χατζηδημητρίου
Ιουλίας Σιώρη

Εξώφυλλο:

Το δελφίνι αναδύεται μέσα από τα κύματα. Εικόνα οικεία, που όλοι προσπαθούμε να εντοπίσουμε όταν βρισκόμαστε στη θάλασσα (φωτ.: Ι. Σιώρη / WWF Ελλάς).

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Οι φίλοι μας, τα δελφίνια

◀ Τα δελφίνια περνούν τις περισσότερες ώρες της ημέρας παίζοντας. Οι επιστήμονες έχουν εντυπωσιαστεί από την εφευρετικότητά τους και τη δυνατότητα να επινοούν παιχνίδια από το ίδιο υλικό (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

Του ΓΙΑΝΝΗ ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΕΛΦΙΣ

ΤΑ ΔΕΛΦΙΝΙΑ και οι φάλαινες αποτελούν τα κήτη ή κητώδη. Δεν υπάρχει διαχωρισμός των κητώδων σε δελφίνια και φάλαινες, οπότε μπορούμε να θεωρήσουμε τα δελφίνια σαν μικροσκοπικές φάλαινες, είτε τις φάλαινες σαν πελώρια δελφίνια, χωρίς να κάνουμε λάθος. Η τάξη των κητώδων χωρίζεται ωστόσο σε δύο κατηγορίες: τα μπαλαιοφόρα κήτη ή μυστακοκήτη (όσα έχουν μπαλαίνες αντί για δόντια) και τα οδοντοφόρα ή οδοντοκήτη (όλα τα υπόλοιπα, είτε έχουν δόντια είτε όχι). Τα δελφίνια λοιπόν, είναι οδοντοκήτη. Και όπως όλα τα κήτη, είναι σαρκοφάγα. Τρέφονται με διάφορους θαλάσσιους ζωικούς οργανισμούς: ψάρια, κεφαλόποδα, καρκινοειδή κ.ά.

Για την καθημερινή τους διατροφή τα δελφίνια απασχολούνται 1-2 ώρες, έχοντας έτσι όλο σχεδόν το υπόλοιπο εικοσιτετράωρο στη διάθεσή τους για παιχνίδια, σκανδαλιές και κάθε είδους κοινωνικές σχέσεις μεταξύ τους. Κοιμούνται ελάχιστα και μάλιστα όχι εντελώς: μόνο το ένα ημισφαίριο του εγκεφάλου αδρανοποιείται και ξεκουράζεται, ενώ το άλλο διατηρείται σε εγρήγορση, ώστε να εξασφαλίζεται η αναπνοή του ζώου, που σε αντίθεση με ό,τι συμβαί-

νει σε εμάς, στα κητώδη είναι μια εκούσια διαδικασία (δηλ. τα πλάσματα αυτά δεν αναπνέουν αυτόματα, αλλά με τη θέλησή τους!). Αργότερα, αλλάζουν «βάρδια» τα ημισφαίρια, οπότε ο συνολικός εγκέφαλος κοιμάται «με δόσεις», ώστε να αποφευχθεί ο πνιγμός του ζώου από άπνοια, είτε και από τυχόν θαλασσοταραχή.

Μάλιστα, σε περίπτωση θαλασσοταραχής, κοιμούνται αρκετά μέτρα κάτω από την επιφάνεια, ώστε να μην ταραζονται από την τρικυμία. Κάθε λίγα λεπτά ανεβαίνουν στην επιφάνεια για μια αναπνοή και κατεβαίνουν πάλι στα γαλήνια βάθη που επέλεξαν.

Τα δελφίνια αρκούνται σε 10-15 λεπτά ύπνο ανά εικοσιτετράωρο και έχουν ξεκουραστεί εντελώς! Πιο συχνά κάθονται ακίνητα στην επιφάνεια, το ένα κοντά στο άλλο, οπότε ξεκουράζονται χωρίς να κοιμούνται.

Επιμέλεια αφιερώματος:
ΔΩΡΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

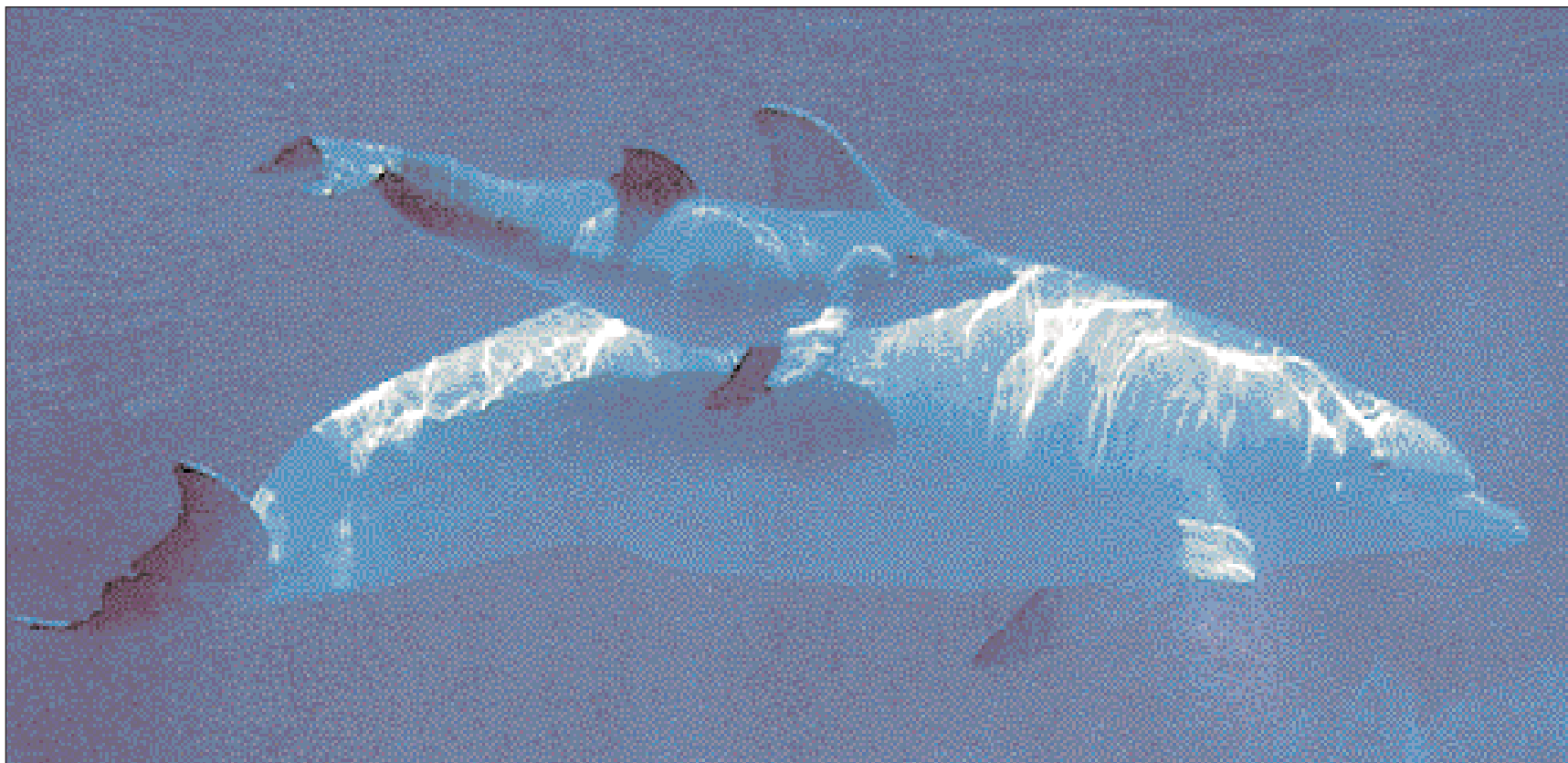
Κώδικες επικοινωνίας

Η νοημοσύνη των δελφινιών έχει αφήσει άναυδους τους μελετητές που ασχολούνται με σχετικές έρευνες τα τελευταία 15-25 χρόνια. Αυτά τα πλάσματα έχουν επινοήσει κώδικες επικοινωνίας, που δεν έχουν να ζηλέψουν τίποτα από τις ανθρώπινες γλώσσες. Και οι «γλώσσες» αυτές έχουν επίσης τοπικές διαλέκτους, ίσως και ιδιώματα, όμως σε σχέση με τις ανθρώπινες, περιέχουν πολύ περισσότερα μηνύματα στη μονάδα του χρόνου. «Μιλούν» με δεκαπλάσια περίπου ταχύτητα από ό,τι εμείς, ενώ οι εντυπωσιακοί εγκέφαλοί τους λαμβάνουν, ταξινομούν, αναλύουν και αφομοιώνουν τα δεδομένα το ίδιο γρήγορα, χωρίς κανένα πρόβλημα. Είναι πλέον γνωστό ότι όταν ένα δελφίνι «φωνάζει» κάποιο άλλο, χρησιμοποιεί ένα προσωπικό ηχητικό σήμα, το ίδιο κάθε φορά που απευθύνεται στο ίδιο άτομο, όπως και εμείς!

Σημείωση «ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΩΝ»: Στο αφιέρωμα της 20ής Αυγούστου 2000 των Επτά Ημερών με τίτλο «Γυναίκες του Μύθου» από παράλειψη δεν αναφέρθηκε η έκθεση «Από τη Μήδεια στη Σαυφώ» του ΥΠΠΟ και ο αντίστοιχος κατάλογος από τον οποίο αντλήσαμε την ιδέα του αφιερώματος και το φωτογραφικό υλικό.

◀ Η σχέση των δελφινιών με τον άνθρωπο έχει καταγραφεί σε μύθους, ιστορίες και παραδόσεις, από την αρχαιότητα ακόμη. Τα δελφίνια παρονοιάζονται συχνά σαν ανόκλητοι σωτήρες, σώζοντας ναυαγούς ή ανθρώπους που κινδυνεύουν από πνιγμό. Το δελφίνι, άλλωστε, είναι το πιο φιλικό και περισσότερο εξοικειωμένο με τον άνθρωπο πλάσμα της θάλασσας (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

▲ Τα μωρά δελφίνια μένουν κοντά στη μητέρα τους για περισσότερο από ένα χρόνο. Αρχικά τρέφονται με γάλα και σιγά σιγά μαθαίνουν να καιαναλώνουν στερεά τροφή (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

Με τέτοιες διαπιστώσεις, δεν είναι περιέργο που η ΝΑΣΑ έχει αρχίσει διαπανηρές έρευνες με σκοπό την αποκωδικοποίηση της ομιλίας των κητώδων, ώστε να μπορέσει ο άνθρωπος να επικοινωνήσει κάποτε αμφίδρομα και ίσως και ισότιμα μαζί τους.

Όλα τα κητώδη ανεξαιρέτως τραγουδούν πολύ πιο συχνά από ό,τι αναπνέουν. Στην πραγματικότητα, γεννιούνται τραγουδώντας και το τραγούδι τα συνοδεύει μέχρι την τελευταία πνοή τους, στις χαρές και στις λύπες τους.

Οι αρχαίοι μας πρόγονοι ονόμαζαν τα δελφίνια «λαό της θάλασσας». Μάλιστα δε ή θανάτωσή τους ισοδυναμούσε με ανθρωποκτονία και τιμωρείτο με τη θανατική ποινή. Σχετικά πρόσφατα έγινε γνωστό ότι τα κεφάλια αυτά θαλάσσια πλάσματα επινοούν παιχνίδια, ουσιαστικά από το τίποτα: συχνά βγάζουν μια μεγάλη φυσαλίδα από τον φουσητήρα τους, ενώ βρίσκονται μακριά από την επιφάνεια του νερού. Καθώς εκείνη έχει την τάση να ανεβένει την κτυπούν κυρίως με την ουρά τους, διατηρώντας την στο επιθυμητό βάθος και παράλληλα τη διαμορφώνουν τότε σε κύκλο και περνούν από μέσα, τότε σε ευθεία και κάνουν ελιγμούς από πάνω και από κάτω της, ενώ όταν βαρεθούν κι αυτό, της δίνουν διάφορα αφηρημένα σχήματα. Πάνω σ' αυτήν τη συμπεριφορά δελφινιών έχουν γραφτεί έγκυρες επιστημονικές παρατηρήσεις, οι οποίες συνοδεύονται και από ανάλογο φωτογραφικό υλικό.

Πρόσφατα καταγράφηκε και η χρήση εργαλείων από δελφίνια. Συγκεκριμένα, στην προσπάθειά τους να πιάσουν κάποιο αγκαθωτό ψάρι, ορισμένα ρινοδέλφια χρησιμοποίησαν ένα αυτοσχέδιο γάντι για το ευαίσθητο ρύγχος τους, αποτελούμενα από σφουγγάρι. Έτσι, πιάνουν το ψάρι χωρίς να ματώσουν το ρύγχος τους. Να

βρισκόμαστε άραγε κοντά στην απόδειξη για ύπαρξη κάποιας μορφής πολιτισμού των κητώδων;

Οικογένειες

Η κοινωνική οργάνωση των δελφινιών είναι υποδειγματική και σοφή. Συνήθως, ανάλογα με το είδος, σχηματίζουν οικογενειακές ομάδες, που οι δεσμοί των μελών τους διαρκούν σε μερικές περιπτώσεις ακόμη και για μια ζωή. Οι ομάδες μιας ευρύτερης περιοχής συχνά αλληλοϋποστηρίζονται, κυρίως αν υπάρχει κίνδυνος πνιγμού κάποιου μέλους τους, ενώ βοηθούν και βοηθούνται και από κήτη άλλων ειδών.

Για τις τυχόν μεταναστεύσεις οι οικογενειακές ομάδες συνενώνονται σε μεγάλα κοπάδια, όπου η συνοχή των επιμέρους ομάδων είναι δεδομένη. Τέτοιοι σχηματισμοί μπορεί να αριθμούν ακόμη και εκατοντάδες άτομα. Όλα τα κήτη δείχνουν αξιοθαύμαστο

αλτρουισμό και ουσιαστικά βοηθούν με αυταπάρνηση άλλα κήτη (όπως προαναφέρθηκε), αλλά ακόμη και άλλα θηλαστικά, ώστε να μην πνιγούν.

Το ανθρώπινο είδος βρίσκεται ανάμεσα στα πρώτα πλάσματα που συχνά σώζονται από τα ανιδιοτελή δελφίνια. Από πολύ παλιά, αλλά και στις μέρες μας ακόμη, έχουν σωθεί άνθρωποι που βρέθηκαν ναυαγοί, από άγρια μη εκαιδευμένα δελφίνια. Στη χώρα μας μάλιστα, όσο και στη γειτονική Ιταλία, υπάρχουν πανάρχαιες ιστορίες σχετικές με διασώσεις ναυαγών. Και μέσα στα πολλά περιστατικά του είδους, που από στόμα σε στόμα διατηρήθηκαν στις λαϊκές παραδόσεις ναυτικών λαών, όπως ο δικός μας φτάνουμε στη

σημερινή εποχή, που έχει επίσης επιδείξει ανάλογα περιστατικά: πλοιοί που έπεσαν στον ωκεανό και βοηθήθηκαν από δελφίνια που τους έσπρωχναν επί μέρες προς τις κοντινότερες ακτές· μωρό που θεωρήθηκε αγνοούμενο στο Μπαγκλαντές κατά τη μεγάλη πλημμύρα των αρχών της περασμένης δεκαετίας «βγήκε» υγιέστατο στην ακτή από ένα δελφίνι, μπροστά στα έκπληκτα μάτια πλήθους ανθρώπων· κολυμβητής Αιγύπτιος που παρασυρόταν από δύο δελφίνια που τον γύρισαν στην παραλία και πολλά άλλα. Η αλτρουιστική συμπεριφορά των δελφινιών απέναντι στον άνθρωπο είναι δεδομένη και οι ερευνητές προσπαθούν να την ερμηνεύσουν.

Αναπαραγωγή

Η διάρκεια της εγκυμοσύνης στα δελφίνια είναι 10-14 μήνες, ανάλογα με το είδος. Η θηλυκή γεννάει συνήθως ένα νεογνό και πολύ σπάνια δύο. Με το που γεννιέται το βρέφος, οι έμπειρες θηλυκές της ομάδας το σπρώχνουν αμέσως προς την επιφάνεια, ώστε να πάρει την πρώτη του ανάσα. Το μωρό θα μείνει στη σκιά της μητέρας του για παραπάνω από ένα χρόνο. Αρχικά και για αρκετούς μήνες, θα τρέφεται αποκλειστικά με το γάλα της μαμάς - δελφίνιας. Σιγά σιγά ωστόσο, μαθαίνει, μιμούμενο τους μεγάλους, να τρώει και στερεή τροφή. Τα δελφίνια δεν δημιουργούν μόνιμο ταίρι, αλλά ζουν κοινοβιακά. Τα αρσενικά ζευγαρώνουν ελεύθερα με όποια από τα θηλυκά είναι επιδεκτικά για ζευγάρωμα, άσχετα αν ανήκουν σε γειτονική ομάδα ή σε κάποια άλλη περαστική. ❀

Σημείωση:

ΔΕΛΦΙΣ: Ελληνική Εταιρεία Μελέτης και Προστασίας Δελφινιών και Φαλαγών. Τηλ. 42.23.305-6.

Αξιοζήλευτη και με επιστημονικό ενδιαφέρον είναι η κοινοβιακή τους οργάνωση και ιδίως η επικοινωνία

Με τα δελφίνια στο προϊστορικό Αιγαίο

Τον ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΠΟΥΛΩΤΗ

Αρχαιολόγος στο ΚΕΑ της Ακαδημίας Αθηνών

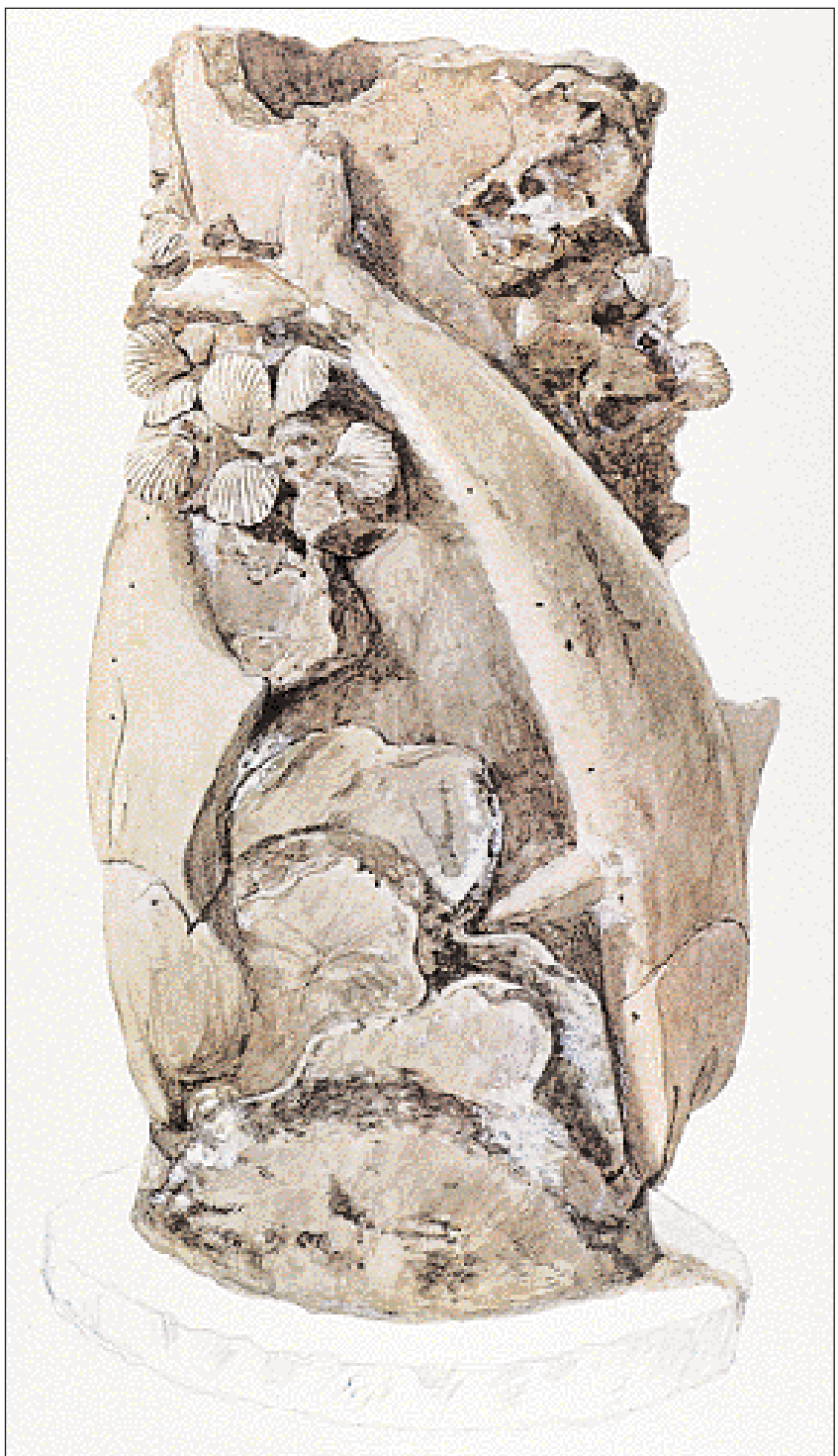
ΜΕ ΧΑΡΙΕΣΣΕΣ κινήσεις μια αναδύονται απ' τη θάλασσα και μια βουτούν στα νερά της ρυθμικά. Γύρω στα δεκαεπτά δελφίνια, συνοδοί και προπομποί, πλάι σε μακρά καράβια, κωπήλατα και ιστιοφόρα. Το ταξίδι κοντεύει να τελειώσει, ο στόλος πρόσω ολοταχώς για την παράκτια, καλοχτισμένη πόλη, το λιμάνι της, όπου επικρατεί χαρμόσυνη κινητικότητα, με τους κατοίκους άλλοι να αγναντεύουν την άφιξη των καραβιών από παράθυρα και τάρτσες και άλλοι να οδηγούν πομπικά ταύρο στην προβλήτα, για την αιματηρή θυσία που θα λαμπρύνει ευχαριστήρια την επικείμενη γιορτή.

Αυτό είναι ένα από τα πολλά επεισόδια –το κορυφαίο προφανώς– που ιστορήθηκαν με μαεστρία και αφηγηματική δεινότητα στην πολύμετρη μικρογραφική «ζωφόρο του στόλου» από το Ακρωτήρι της Θήρας κατά τους χρόνους του εκπνέοντος 16ου αι. π.Χ. Και τα δελφίνια εδώ η πιο γλαφυρή νότα, σε πρώτο πλάνο μαζί με τα καταστόλιστα πλεούμενα. Εικόνα προσφιλής, οικεία για τους λογής ταξιδευτές στα νερά του Αιγαίου και σε θάλασσες ακόμη μακρινότερες. Δεν ήταν όμως μόνο η ανεκδοτολογική γλαφυρότητα ή η επιθυμία να δηλωθεί πειστικότερα το υδάτινο περιβάλλον που οδήγησαν τον κρωστήρα του ζωγράφου. Ανθρωποι σαν τους κατοίκους του Ακρωτηριού με μακραίωνη ναυτοσύνη, που έβλεπαν την πόλη τους τους να ευημερεί, να κραταιώνεται απ' το θαλασσινό εμπόριο, ήξεραν ασφαλώς να διαβάζουν και άλλα πίσω από τα απεικασματα των δελφινιών. Σημάδι εύπλοιας, αίσιας έκβασης του ταξιδιού τα συντροφικά δελφίνια που η εμφάνισή τους ερχόταν να αντισταθμίσει καταπραυντικά στο νου των ναυτικών τους πραγματικούς όσο και τους φανταστικούς κινδύνους που έκρυβε η θάλασσα. Από την άποψη αυτή τα φιλοπαίγματα θηλαστικά θα λογιάζονταν ως πόμπιμοι, αγαθοποιοί δαίμονες του πόντου και πιθανότατα, όπως θα δούμε παρακάτω, ήδη από εκείνους τους προϊστορικούς χρόνους ως σύμβολο θαλασσινής θεότητας, την ευεργετική επενέργεια της οποίας συνεκδοχικά ευαγγελίζονταν. Κι ίσως ακόμη η συσσωρευμένη εμπειρική γνώση των ναυτιλομένων να ερμήνευε την εμφάνισή τους σαν ένδειξη, όπως έχει υποστηρικθεί, για την κατεύθυνση που θα έπνεαν οι άνεμοι την επομένη μέρα, άρα πολύτιμο σημάδι, πρόσθετα υποβοηθητικό στη ρύθμιση της πλεύσης. Για τούτες τις ιδιότητές τους και για ό,τι ακόμη αντιπροσώπευαν στις δοξασίες και στους συμβολιστικούς κώδικες των Αιγαιοπελαγικών κόσμων ο τοιογράφος με δελφίνια τα πλευρά της «ναυαρχίδας» του στόλου και ενός ακόμη καραβιού, ενώ έστησε δύο μικρά ομοιώματά τους σαν προωαία εμβλήματα σε ένα τρίτο από τα εικονιζόμενα πλοία, αποδίδοντας έτσι πραγματικές πρακτικές που αποσκοπούσαν όχι μόνο στον εξωραϊσμό αλλά και στην μόνιμη μαγικο-θρησκευτική θωράκισή τους.

Στην τέχνη

Ό,τι απεικονίσθηκε στην τοιχογραφία του στόλου -και ειδικότερα τα δελφίνια στην προκειμένη περίπτωση- δεν ήταν

Με αφετηρία τη μινωική Κρήτη, οι παραστάσεις δελφινιών διαδίδονται στον αιγαιακό χώρο

▲ Κυλινδρικό πόδι πήλινης «καρποδόχης» με επίθετα δελφίνια σε υποθαλάσσιο τοπίο. Από το ανάκτορο της Φαιστού. Γέρω στο 1700 π.Χ. Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο.

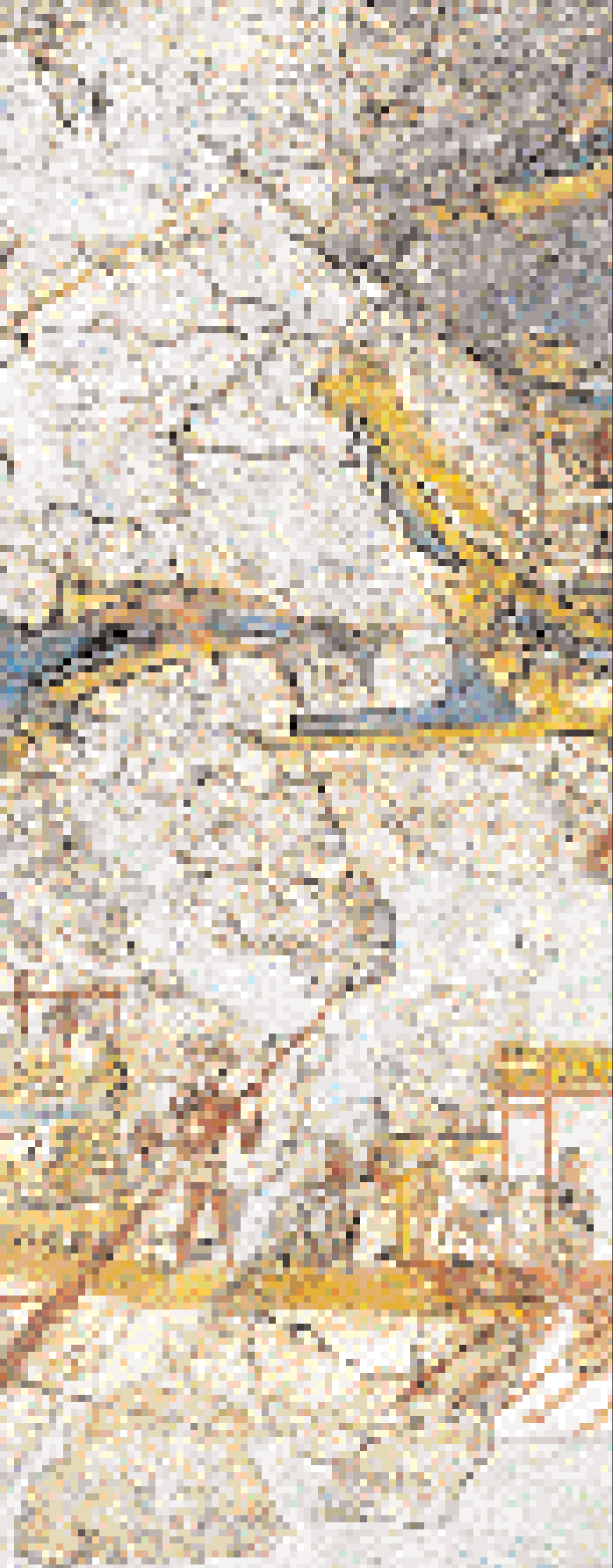

▲ Απόσπασμα από τη μικρογραφική ζωφόρο του στόλου. Από τη Δυτική Οικία των Ακρωτηρίων Θήρας. Β΄ μισό 16ου αι. π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

νεόφαντο στην αιγαιακή τέχνη, καθώς αντλούσε από ένα κοινό εικονογραφικό ταμείο, θεσπισμένο βαθμιαία από παλιότερα στη μινωική Κρήτη. Στους χρόνους της ώριμης Παλααιοανακτορικής και της αρχόμενης Νεοανακτορικής εποχής ανάγονται μερικές από τις πρωιμότερες παραστάσεις ειδολογικά αναγνωρίσιμων δελφινιών μέσα στο φυσικό τους περιβάλλον, που με την υψηλή εικαστική ποιότητα, την υποδλωτική αφηγηματικότητα και τη θαλασσινή τοπογραφική σκηνογραφία που τις χαρακτηρίζει, προαναγγέλλουν ό,τι λαμπρό θα επακολουθήσει. Πρώτος κρίκος στην εικονογραφική αλυσίδα τα τολμηρά στη σύλληψή τους ομοιώματα δύο ραδινόσωμων δελφινιών σε πύλινη «καρποδόχνη» από το παλαιό ανάκτορο της Φαιστού, που επκολλήθηκαν με τέτοιο τρόπο πάνω στο κυλινδρικό της πόδι, ώστε η λοξή, σχεδόν κατακόρυφη κίνησή τους να προκαλεί πετυχημένα την αίσθηση κατάδυσης από την επιφάνεια της θάλασσας στο βυθό, αίσθηση που επιτείνει η κάλυψη του ποδιού με αχιβάδες και δαντελωτά βράχια. Ζευγάρι πάλι τα δελφίνια σκαλίσθηκαν κατατηξίτεχνα σε χρυ-

σοεπένδυτη λίθινη σφραγίδα («πεπεσμένος κύλινδρος») της Μεσομινωικής ΙΙΙ περιόδου από το Παλαϊκαστρο, ενώ από τον ίδιο περίπου χρονικό ορίζοντα βλέπουμε, για πρώτη φορά, κοπάδι τα καλλίγραμμα δελφίνια να πλέουν σε φρίζα που αγκαλιάζει το σώμα δύο πιθόσχημων αγγείων από την Παχυάμμο.

Στο εξής οι παραστάσεις δελφινιών πολλαπλασιάζονται γοργόρυθμα, περνούν στις πιο ποικίλες μορφές τέχνης και με αφετηρία την Κρήτη, ιδιαίτερα δε το πολυδύναμο ανακτορικό κέντρο της Κνωσού, διαδίδονται αλματωδώς στο νότιο νησιωτικό χώρο (Θήρα, Κέα) και στην ηπειρωτική Ελλάδα μέσα από τους μηχανισμούς μιας καλλιτεχνικής κοινής που εξέφραζε σημειοδοτικά την ιδεολογία (πολιτική, θρησκευτική) της άρχουσας τάξης, καθώς και τις αισθητικές επιλογές της. Με τη «ζωφόρο του στόλου» αντιπροσωπεύεται υποδειγματικά η εκδοχή που θέλει τα δελφίνια ενυφασμένα σε μακρά θαλασσινή αφήγηση, ενίοτε επικής χροιάς, με καράβια εν πλω, ανθρώπινη δράση, πόλεις και τοπία. Τούτης της εκδοχής έφθασαν ως εμάς δύο ακόμη, σύγχρονα

▲ Τριποδική τράπεζα προσφορών με επένδυση κονιάματος ζωγραφισμένη με δελφίνια σε θαλάσσιο τοπίο. 1550-1500 π.Χ. Από το Ακρωτήριο Θήρας. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

► Μόνωτη χρυσή φιάλη με έκκροστη θαλασσογραφική παράσταση. Δελφίνια συνδέονται με ναυτίλους - αργοναύτες και με χιαπόδια που αγκαλιάζουν τον πυθμένα του αγγείου. Από τον θολωτό τάφο στη Μιδέα (Αργολίδα). Γύρω στα μέσα του 15ου αι. π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

λίγο πολύ, αποσπασματικά παραδείγματα, χάρη σε μικρογραφική πάλι ζωφόρο από τον Υστεροκυκλαδικό Ι οικισμό της Αγίας Ειρήνης στην Κέα και ένα ανάγλυφο λίθινο ρυτό από το ιερό του Απόλλωνα Μαλεάτα στην Επίδαυρο. Μεγάλα ψάρια κάτω από πλεούμενα σε μερικές αφηγηματικές σκηνές της σφραγιδογλυφίας παραπέμπουν σε δελφίνια όχι τόσο λόγω της μορφολογίας όσο των εικονιστικών συμφραζομένων τους. Στην ολιγάριθμη τούτη εκδοχή, που περιορίστηκε σε μικρογραφικές μόνο συνθέσεις, αντιπαραθέτει η άλλη εκδοχή πληθώρα δελφινιών σε αυτονομημένες πλέον θαλασσογραφίες, μικρογραφικές όσο και μεγαλογραφικές, που εστιάζουν θεματικά στην αποκλειστική απεικόνιση της θαλάσσιας πανίδας και κλωρίδας. Ο αποδέκτης τούτων των εικόνων δεν είναι πλέον θεατής εκ του μακρόθεν, αλλά μετατίθεται κι ο ίδιος μέσα στις θαλασσογραφίες. Κι ακολουθεί, θαρρείς, από το κατάστρωμα νοπτού πλεούμενου τα παιχνιδίσματα των δελφινιών, που παριστάνονται συνήθως μόνα τους, σε πολυάριθμο κοπάδι, και σπανιότερα μαζί με άλλα ψάρια, χταπόδια ή και ναυτίλους-αργοναύτες.

◀ Απόσπασμα από την τοιχογραφία των δελφινιών. Από το ανάκτορο της Κνωσού. Γύρω στο 1400(±) π.Χ. Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο.

▲ *Πρόταση αναπαράστασης της τοιχογραφίας των δελφινιών. Από τη μυκηναϊκή ακρόπολη του Γλα (Βοιωτία). Μέσα τον 13ο αι. π.Χ. Θήβα, Αρχαιολογικό Μουσείο.*

Από όλους τους αιγαιακούς τόπους, το Ακρωτήρι της Θήβας είναι εκείνο που μας παραδίδει το μεγαλύτερο ως σήμερα εικαστικό σύνολο δελφινιών. Εκτός από τα είκοσι επτά συνολικώς δελφίνια της «ζωφόρου του στόλου», συμπεριλαμβανομένων και όσων κοσμούν συμβολικά τα πλεούμενα, ζωγραφήθηκαν από τοιχογράφους πάλι κι άλλα πάνω σε τριποδικές τράπεζες προσφορών, ενώ στην κεραμική, μαζί με τα χελιδόνια, αποτελούν τα δελφίνια το δεσπόζον από τον κόσμο της πανίδας θέμα. Μια τέτοια ζωγραφική έμφαση μάς καλεί βέβαια να τη νοήσουμε σαν επικώριο συρμό, κι αυτόν με τη σειρά του σαν αποτέλεσμα της ναυτοσύνης, όπως είπαμε, των κατοίκων του Ακρωτηριού. Θα πρέπει όμως σε παρόμοιες εκτιμήσεις να λάβουμε υπόψη ότι το συγκριτικά πολυάριθμο των δελφινιών εκεί οφείλεται, ως έναν τουλάχιστον βαθμό, στις ευνοϊκές συνθήκες διατήρησής τους λόγω της ξαφνικής εγκατάλειψης του οικισμού εν όψει της επικείμενης ηφαιστειακής έκρηξης και του σφραγίσματός του με ηφαιστειακά υλικά.

Η απaráμιλλη στην παγκόσμια ιστορία της τέχνης αγάπη των Μινωιτών για το θαλασσινό βασίλειο, στάθηκε ο βασικός αποχρών λόγος για την ευφάνταστη εικαστική διαχείριση των δελφινιών μαζί με λογής άλλα ψάρια (χελιδο-

νόψαρα, τόνους κ.ά.), χταπόδια και ναυτίλους-αργοναύτες, σουπιές, κοχύλια, φύκια και κοράλια, αρθρωμένα σε φιλόδοξες θαλασσογραφικές συνθέσεις ή πάλι μεμονωμένα σε συμβολικές-διακοσμητικές εικόνες. Πίσω όμως από την εικαστική αυτή πληθωρικότητα δρούσε κινητήρια μια αδιάλειπτα βιούμενη θρησκευτική πραγματικότητα: η πρόσληψη της φύσης και η σεβαστική στάση απέναντί της σαν θεοποιημένης ολότητας, ιερής μήτρας, όπου η ζείδωρη θάλασσα διεκδικούσε θέση ισότιμη. Κι είναι αλήθεια πως δύσκολα θα αποτιμούσε κανείς στις σωστές του διαστάσεις το δοξαστικό που αναπέμπει στη Φύση η μινωική και γενικότερα η αιγαιακή τέχνη, αν δεν συνεκτιμηθεί η εγγενής θρησκευτικότητα, οι συναφείς συμβολισμοί και οι λατρευτικές πρακτικές της. Στη θαυμαστή όμως εκφορά του εικαστικού θαλασσογραφικού λόγου συντέλεσε καθοριστικά το μέστωμα δύο εξωτερικών παραγόντων. Ο ένας είναι ο λεγόμενος μινωικός νατουραλισμός, ο άλλος η σύνθετη αφηγηματικότητα, που μέσα από τη διαπλοκή τους οδήγησαν την αιγαιακή εικονιστική τέχνη στη χρυσή της ώρα κατά τον 16ο κυρίως, αλλά και κατά τον 15ο αιώνα π.Χ.

Στους δύο αυτούς αιώνες ανάγονται πράγματι οι περισσότερες παραστάσεις δελφινιών, μερικές από τις οποίες κοσμούν πολύτιμα αντικείμενα γοήτρου, συγκαταλεγόμενα στα πιο λαμπρά μικροτεχνήματα της εποχής. Να θυμίσουμε εδώ δύο ανάγλυφα λίθινα αγγεία, ένα από την Κνωσό και εκείνο από την Επίδαυρο, που ήδη μνημονεύσαμε -σωζόμενα και τα δύο αποσπασματικά- τα χάλκινα εγχειρίδια με τεχνική του νιέλλο από θαλαμωτό τάφο της Πρόσυμνας και τον θολωτό στις Φαρές της Αχαΐας. Κι ακόμη, ένα ρυτό με τη μορφή αυγού στρουθοκαμήλου από τον βασιλικό τάφο V των Μυκηνών που έχει επικολλημένα πάνω του φαγεντιανά δελφίνια, μια χρυσή μόνωτη φιάλη από τον θολωτό τάφο της Μιδέας στην Αργολίδα. Τέλος, μια ελεφαντοστέινη πυξίδα από θολωτό στο Ρούτσι Μεσσηνίας.

Τοιχογραφίες - Δαπεδογραφίες

Αντίθετα με την περιορισμένη προς κόσμοση επιφάνεια των μικροτεχνημάτων -και ως έναν βαθμό ακόμη και των πλίνων αγγείων- ευνοούσαν οι τοιχογραφικές ζωφόροι μια απρόσκοπτη ανάπτυξη του θέματος των δελφινιών σε αριθμό, μέγεθος και αφηγηματικότητα. Συνάμα όμως, με τις τοιχογραφίες, τις στενά από αυτές εξαρτημένες τριποδικές τράπεζες του Ακρωτηριού και τις δαπεδογραφίες από την Κρήτη και την μυκηναϊκή Ελλάδα ζωντανεύουν τα δελφίνια και χρωματικά, αν και ενίοτε με κολορίστικες αυθαιρεσίες χάριν ενός εντυπωσιακότερου διακοσμητικού αποτελέσματος. Το χρωματικό ζωντάνεμα εμφανίζεται ισότιμα σε μια μόνο ακόμη περίπτωση, στα ενθεματικά δελφίνια των χάλκινων εγχειριδίων με την τεχνική του νιέλλο που δικαιούται τον χαρακτηρισμό «ζωγραφική σε μέταλλο». Περαιτέρω, στους κόλπους της τοιχογραφικής τέχνης, λειτουργώντας τα δελφίνια διαφορετικά από ό,τι οι παραστάσεις τους σε κινητά τεχνήματα προσωπικού χαρακτήρα, γίνονται μόνιμες σημειοδοτικές «φράσεις» στον διάλογο αρχιτεκτονικού χώρου και τοιχογραφικού προγράμματος, με πολυαριθμότερους τους αποδέκτες των εικόνων τους. Ιδιαίτερα ισχύει τούτο για τις μεγαλογραφικές απεικονίσεις σε πολυσύχναστα διαμερίσματα, της επίσημης κυρίως αρχιτεκτονικής, που τα αναδεικνύουν σε βα-

σικό ζωγραφικό θέμα. Η περίφημη τοιχογραφία των δελφινιών από το ανάκτορο της Κνωσού είναι από την άποψη αυτή το γνωστότερο παράδειγμα. Ανάλογες όμως μεγαλογραφικές συνθέσεις, σε αποσπασματική διατήρηση, ανακαλύφθηκαν στον οικισμό της Αγίας Ειρήνης (Κέα) και σχετικά πρόσφατα στην μυκηναϊκή Ελλάδα, ήτοι στην Καδμεία της Θήβας και στην οχυρωμένη ακρόπολη του Γλα (Κωπαΐδα), σε ορίζοντες του 13ου αι. π.Χ. Οι εξαιρετικά σπάνιες δαπεδογραφίες επιτελούν κι αυτές από την πλευρά τους, με περισσότερο ίσως ιδιότυπο τρόπο, τη σημειοδοτική τους αποστολή, εμφανέστερη σε μας στην περίπτωση μιας μεγάλης θαλασσογραφικής σύνθεσης του αρχόμενου 14ου αι. π.Χ. από ένα μεγαρόσχημο ιερό (Sacello H) στην Αγία Τριάδα της Κρήτης, όπου πολυάριθμα δελφίνια συναπεικονίζονται με χταπόδια κι άλλα ψάρια. Στον αντίποδα της ελεύθερης, ανοικτής τούτης σύνθεσης, τα δελφίνια σε υστερότερες δαπεδογραφίες των ανακτόρων Τίρυνθας και Πύλου, υποταγμένα σε μια εντελώς διαφορετική ζωγραφική αντίληψη, αποκτούν διακοσμητική εμβληματικότητα, καθώς απομονώνονται σε μικρά τετράγωνα πεδία που συναρθροούνται σε εκτατό πλέγμα, μαζί με πλήθος άλλα μοιραία πεδία, καλύπτουν ολόκληρο το δάπεδο. Η θαλασσογραφική σύνθεση του ιερού της Αγίας Τριάδας έχει στις μυκηναϊκές δαπεδογραφίες της ηπειρωτικής Ελλάδας κατακερματισθεί στα εξών συνετέθη. Χταπόδια και ψάρια ζωγραφίζονται σε χωριστά τετράγωνα πεδία, όπως δηλαδή και τα δελφίνια, εναλλασσόμενα επιπλέον και με άλλα πεδία, γεμισμένα αυτά με γραμμικά διακοσμητικά θέματα, που στην περίπτωση της Τίρυνθας, ειδικότερα, ανήκουν αποκλειστικά στον τύπο του δικτυωτού πλέγματος, ενός μοτίβου γνωστού στην αιγαιακή τέχνη για υποδήλωση της θάλασσας.

«Πόντια δελφίνια»

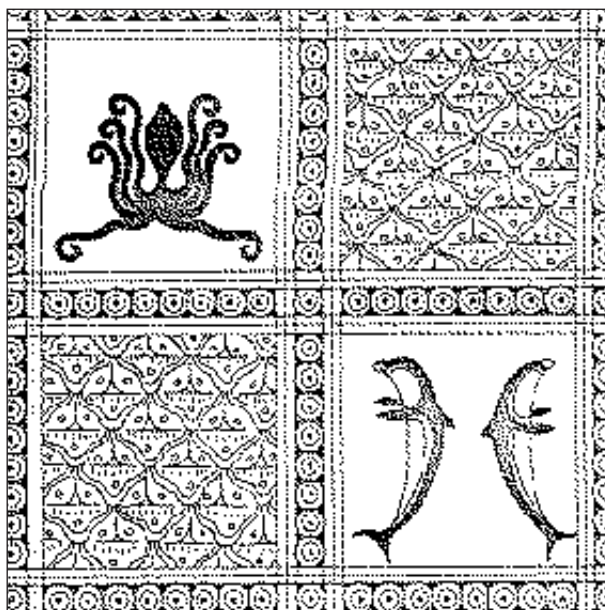
Και μόνη η έννοια της θεοποιημένης στην ολότητα της Φύσης θα αρκούσε θεωρητικά για να προεξοφλήσει κανείς την εμπλοκή των δελφινιών στο σύστημα των θρησκευτικών δοξασιών και στις λατρευτικές πρακτικές του προϊστορικού Αιγαίου. Την απουσία κατατοπιστικών γραπτών πηγών της εποχής και την ελλειπτικότητα ή σιωπή των ήδη υπαρχουσών, αντισταθμίζουν, επί του προκειμένου, αφενός οι θρησκευτικές παραδόσεις των ιστορικών χρόνων, καθώς ορισμένες από αυτές θα σφυρηλατήθηκαν ήδη κατά τους προ-ομηρικούς χρόνους, αφετέρου δε και κυρίως οι εικονιστικές παραστάσεις δελφινιών, τα συμφραζόμενα και οι εφαρμογές τους. Να είναι άραγε άμοιρο σημασίας ότι δελφίνια κόσμησαν λ.χ. τελετουργικά σκεύη σαν τα ρυτά για ιερές σπονδές, ή τριποδικές τράπεζες του Ακρωτηρίου που η χρήση τους στη λατρευτική σφαίρα είναι κι από αλλού βεβαιωμένη; Και πώς να δεχθούμε ότι η ζωγράφηση της θαλασσογραφικής παράστασης με δελφίνια στο δάπεδο του ιερού της Αγίας Τριάδας ήταν απλώς το αποτέλεσμα μιας αυθαίρετης, διακοσμητικής μόνο, επιλογής χωρίς βαθύτερες νοηματικές συσχετίσεις με τον χαρακτήρα και τη

► **Αριστερά:** Σφραγιδόλιθος με παράσταση ιερέα και δελφινιού. Από το ανάκτορο της Κνωσού. 15ος αι. π.Χ. **Δεξιά:** Πήλινο αποτύπωμα σφραγίδας με παράσταση της «Πόντιας δελφινίας». Από το ανάκτορο της Πύλου. 13ος αι. π.Χ.

λειτουργία του συγκεκριμένου χώρου; Είναι αλήθεια, βέβαια, πως για μια σειρά δελφινιών, απεικονισμένων σε φορητά αντικείμενα γοήτρου, σε πήλινα αγγεία ή και τοιχογραφίες, δεν είναι πάντα διαβλέψιμοι οι λόγοι της επιλογής τους, πολύ περισσότερο αφού στο πλαίσιο της εποχής τα όρια ανάμεσα στο ιερό και το κοσμικό συχνά μας εμφανίζονται ρευστά. Πάντως, με τα δελφίνια σαν πρωραία εμβλήματα και διακοσμητικές συμβολικές εικόνες στα πλευρά καραβιών, που είδαμε με την τοιχογραφία του στόλου, γίνεται αδιαφύβητη η έλλογη σύνδεσή τους με μαγικοθρησκευτικές πρακτικές και δοξασίες. Με ανάλογο σκεπτικό, ο προφανώς σκόπιμος συνδυασμός δελφινιού και ανδρικής ιερατικής μορφής σε σφραγιδόλιθο από το ανάκτορο της Κνωσού, πηγάζοντας από εντελώς συγκεκριμένες θρησκευτικές αντιλήψεις, θα πρέπει να μετέδιδε ένα ευανάγνωστο μήνυμα. Ίσως με την προσθήκη του δελφινιού ως συμβόλου θαλασσινής θεότητας να θέλησε ο σφραγιδογλύφος να καταδείξει την ιδιαίτερη ταυτότητα και τις λατρευτικές αρμοδιότητες του εικονιζόμενου ιερέα. Από την εικονογραφία και τις γραπτές πηγές των ιστορικών χρόνων γνωρίζουμε καλά το δελφίνι ως λαλούν σύμβολο όχι μόνο πρωτογενώς θαλασσινών θεοτήτων αλλά και άλλων, όπως η Απόλλωνας και η Αρτεμις που αξιώθηκαν μάλιστα το λατρευτικό επίθετο δελφίνιος και δελφίνια αντίστοιχα. Την εικόνα μιας μυκηναϊκής πόντιας δελφινίας, μιας θαλασσινής θεάς, μας διέσωσε, πιστεύω, ένα πήλινο αποτύπωμα σφραγιδόλιθου του 13ου αι. π.Χ. από το ανάκτορο της Πύλου: Σε σχήμα εραλδικό, απόλυτα ζυγιασμένο, η θεά, επιφανόμενη με σταυρωμένα χέρια, κατέχει το μέσον της παράστασης, ενώ την πλαισιώνουν δυο δελφίνια, νοούμενα ασφαλώς ως ιεροί ακόλουθοί της.

Στις δοξασίες των Αιγαιοπελαγίων, η εμφάνιση των δελφινιών σήμαινε εύπλοια

◄ **Δελφίνια σε δαπεδογραφία του ανακτόρου της Τίρυνθας. 13ος αι. π.Χ. Αριστερά:** Εγχρωμη αναπαράσταση ενός τετραγώνου πεδίου. **Δεξιά:** Γραμμική αναπαράσταση τμήματος του δαπέδου με δελφίνια, χταπόδι και διακοσμητικά μοτίβα.

Το δελφίνι στην τέχνη

Της ΣΕΜΕΛΗΣ ΠΙΝΓΙΑΤΟΓΛΟΥ

Αν. Καθηγήτριας Κλασικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ιν' ο φίλαυλος έπαλλε δελφίς
πρώραις κυανεμβόλοισιν ειλισσόμενος
(Ευριπίδης, Ηλέκτρα 435 κε.)

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΥΣ ταξιδιώτες είναι χαριτωμένο παιχνίδι των μακρινών διαδρομών να ξεχωρίζουν στο κύμα, πλάι στις σκούρες πλώρες, τις ράχες των δελφινιών που, παιχνιδιάρικα χορεύοντας, συμπορεύονται. Οι αρχαίοι θεωρούσαν το δελφίνι το πιο γοργό από όλα τα όντα, βασιλιά των ψαριών, παρά τη γνώση ότι δεν είναι ψάρι, κυρίαρχο της θάλασσας. Με την υπόληψη που του είχαν και την έλξη που ασκούσε, δεν πρέπει να απορεί κανείς πως χρησιμοποιήθηκε τόσο πολύ η μορφή του για να διακοσμήσει τα πιο ποικίλα αντικείμενα. Στόλισε αγγεία, σκεύη, κοσμήματα, υφάσματα. Εμφανίζεται μόνο του δίπλα ή κάτω από τις λαβές αγγείων, έχοντας τη διακοσμητική αξία που έχει ένα ανθέμιο ή μια ζωική μορφή, πραγματική ή φανταστική. Δελφίνια παραταγμένα στη σειρά κολυμπούν σε ζώνες στις εξωτερικές όψεις των αγγείων ή ολόγυρα στο χείλος τους. Στροβιλίζονται στο εσωτερικό κυλίκων, που, όταν γέμιζαν κρασί, θα έμοιαζαν με θάλασσες κυκλοτερείς. Το δελφίνι συχνά διακοσμούσε την εξωτερική όψη των ασπίδων ως επίσημα, μερικές φορές έχοντας και φτερά, με ένα δηλαδή σαφή υπαινιγμό στην ταχύτητά του.

Το δελφίνι είναι το πιο εύγλωττο σήμα της θάλασσας και των θαλάσσιων όντων στον κώδικα της αρχαίας εικονογραφίας. Το κρατούν ο Ποσειδώνας και η Αμφιτρίτη, ο Τρίτων, ο Νηρέας και οι Νηρηίδες για να δηλώσουν τη σχέση τους με το υγρό στοιχείο. Συχνά οι τελευταίες εικονίζονται πάνω σε δελφίνια, κυρίως μεταφέροντας τα όπλα του Αχιλλέα. Ο Ομηρος (Ιλιάδα Σ, 428 κε.) διηγείται ότι, μετά τον θάνατο του Πατρόκλου, η Θέτις ζητά από τον Ηφαιστο να φτιάξει καινούρια όπλα για τον γιο της. Όταν είναι έτοιμα, σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου, οι Νηρηίδες βοηθούν στη μεταφορά τους. Το θέμα αυτό έγραψε μακραίωνη ιστορία, απεικονίστηκε και σε σαρκοφάγους των ρωμαϊκών χρόνων, εξαιτίας της αλληγορικής σημασίας που απέκτησαν οι Νηρηίδες ως οδηγοί των ψυχών των ηρώων στις νήσους των Μακάρων.

Σε παραστάσεις, μαζί με άλλα όντα, αντιπροσωπεύει τη θάλασσα, όντας το πιο κατάλληλο σύμβολο του υγρού στοιχείου. Η Δήμητρα Μέλαινα στη Φιγάλεια της Αρκαδίας είχε κεφάλι και κόμη αλόγου και από το κεφάλι της

▲ Αττική μελανόμορφη κέλιξ. Ο Εξηκίας υπογράφει ως αγγειοπλάστης, ο ίδιος πρέπει να ήταν και ο αγγειογράφος των αγγείων. (540/530 π.Χ. Μόναχο, Staatliche Antikensammlungen). Αποδίδει το γνωστό μύθο του Διόνυσου με τους πειρατές, που μεταμορφώθηκαν σε δελφίνια (φωτ.: «Αρχαία αγγεία», Εκδοτική Αθηνών).

ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

πρόβαλαν φίδια και άλλα ζώα· στο ένα της χέρι της κρατούσε δελφίни και στο άλλο περιστέρι (Παυσ. 8, 42, 4). Στο αλλόκοτο αυτό ξόανο η θεά εμφανιζόταν ως πότνια της γης, του αέρα και της θάλασσας, με το δελφίни να δηλώνει τη σχέση της με τον Ποσειδώνα.

Ανθρωπος και δελφίни

Πειράματα που έγιναν στη σύγχρονη εποχή έδειξαν ότι πολλά από αυτά που πίστευαν στην αρχαιότητα για το δελφίни ήταν βάσιμα. Τα δελφίни επιτρέπουν στους ανθρώπους να ανέβουν επάνω τους, και όχι μόνο όταν είναι εκπαιδευμένα. Το θηλαστικό έχει ιδιαίτερα ανεπτυγμένη νοημοσύνη και η ακουστική του ικανότητα του επιτρέπει φανταστικούς άθλους προσανατολισμού και επικοινωνίας με τους συντρόφους του· είναι φίλος του ανθρώπου και σε πολλές αρχαίες ιστορίες και σωτήρας του. Η πιο ξακουστή αφήγηση διάσωσης από δελφίни είναι του ποιητή Αρίωνα. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ο ποιητής, επιστρέφοντας από τη Μεγάλη Ελλάδα, αναγκάστηκε από τους ναύτες, που ήθελαν να τον ληστέψουν, να πέσει στη θάλασσα. Ο Αρίων ζήτησε να τραγουδήσει πρώτα, πράγμα που έγινε, και μετά ρίχτηκε μόνος του στο νερό. Τα δελφίни που ακολουθούσαν το καράβι, γοητευμένα από το τραγούδι του, τον τριγύρισαν και το πιο δυνατό τον μετέφερε στη

ράχη του στο ακρωτήριο Ταίναρο. Δελφίни έσωσε και τον Φάλανθο, τον ιδρυτή του Τάραντα, όταν ναυάγησε. Σε νομίσματα του Τάραντα απεικονίζεται δελφίни με αναβάτη, στον οποίο αναγνωρίζεται ο Φάλανθος ή ο Τάρας, ο μυθικός ιδρυτής της αποικίας.

Παρατηρήθηκε ότι τα δελφίни από ένστικτο αναπνδούν και ανεβάζουν ό,τι βρουν μέσα στη θάλασσα στην επιφάνειά της. Ετσι εξηγούνται πολλοί μύθοι της αρχαιότητας. Σύμφωνα με μια παράδοση, δελφίни έφερε το σώμα του δολοφονημένου Ησιόδου στην ακτή του Ρίου. Ο Μελικέρτης, ο γιος της Ινώς, νεκρός μεταφέρθηκε από δελφίни στην Ισθμία, όπου λατρεύτηκε ως Παλαίμων. Δελφίни μετέφερε και τον Ερμία ή Διονύσιο από την Ιασό της Καρίας, όταν πνίγηκε, στην ακροθαλασσιά και πέθανε κι αυτό απελπισμένο για τον χαμό του φίλου του. Η Ιασός αποτύπωσε τον Ερμία και το δελφίни του στα νομίσματά της. Μια ιστορία που απηχεί και τη ξεχωριστή φιλία που συνέδεε τα δελφίни με νεαρά αγόρια ιδίως.

Οι αρχαίοι εξηγούσαν τη στενή σχέση του δελφινιού με τους ανθρώπους με ένα μύθο: το δελφίни ήταν κάποτε άνθρωπος. Η ιστορία της μεταμόρφωσής του υπάρχει στον Ομηρικό ύμνο στο Διόνυσο. Μια μέρα ο θεός του κρασιού εμφανίστηκε σε απόκρημνη ακτή, «παρά θιν αλός» πολυτάραχης. Τυρρηνοί πειρατές είδαν τον όμορφο

νέο με τα μαύρα μαλλιά και αποφάσισαν να τον αιχμαλωτίσουν γιατί νόμισαν ότι είναι παιδί ένδοξων βασιλιάδων. Ο Διόνυσος δεν αντιστάθηκε, αλλά ανεξήγητα πράγματα άρχισαν να συμβαίνουν στο ταξίδι. Ηδύποτο ευωδιαστό κρασί κελάρυζε στο καράβι, αμπέλι φορτωμένο με σταφύλια υψώθηκε ως το πιο ψηλό ιστίο, γύρω από το κατάρτι τυλίχθηκε κισσός γεμάτος λουλούδια και καρπούς. Οι πειρατές είδαν τον Διόνυσο αλλού να γίνεται λιοντάρι που βρυχόταν και αλλού απειλητική αρκούδα. Από τον τρόμο τους μπροστά στα θαύματα πήδησαν στη θάλασσα, όπου μεταμορφώθηκαν σε δελφίни. Ελαφρά παραλλαγμένος απεικονίστηκε ο μύθος στη ζωφόρο του κορηγικού μνημείου του Λυσικράτη στην Αθήνα, που ιδρύθηκε το 334 π.Χ. για να θυμίζει τη νίκη ενός χορού παιδών. Ίσως ο διθύραμβος που κέρδισε αφηγούνταν τον ίδιο μύθο. Στη ζωφόρο οι πειρατές αποδίδονται μισοί δελφίни και μισοί άνθρωποι, όπως και σε μια ιωνική κύλικα του 6ου αι. π.Χ., όπου μερικά από τα εικονιζόμενα δελφίни στις δύο ζώνες του εσωτερικού της έχουν ακόμη ανθρώπινα σκέλη. Η ωραιότερη όμως παράσταση του μύθου διακοσμεί την κύλικα του αγγειογράφου Εξηκία στο Μόναχο. Η αναφορά στο μύθο δεν είναι άμεση,

Ήταν το πιο εύλωτο σήμα της θάλασσας και εμφανίζεται σε ποικίλες απεικονίσεις

◀ *Μαρμάρινο σύμπλεγμα Αφροδίτης και Ερωτα επάνω σε δελφίни. Έργο των Ελληνιστικών Χρόνων. Θάσος, Αρχαιολογικό Μουσείο.*

▲ Οπισθόπλευρος αργυρού σιατήρα. (Τάρας Κάτω Ιταλίας. Περίπου 380-345 π.Χ. Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο). Εικονίζεται ο μυθικός οικιστής της πόλης Τάρας πάνω σε δελφίни, κρατώντας τρία και βέλος.

▼ Αιτικός ερυθρόμορφος ψυκτήρας 520-510 π.Χ. Εικονίζονται οπλίτες επάνω σε δελφίνια, πιθανόν ως μέλη χορού κάποιου θεατρικού έργου. Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης.

υπάρχουν όμως στοιχεία στην παράσταση που τον ανακαλούν. Η κληματαριά που αναρριχάται στο κατάρτι του πλοίου, τα επτά καλλιγράμμα δελφίνια που κολυμπούν στον οίνοπα πόντο, χωρίς κανένα ίχνος της μεταμόρφωσης. Ο Εξηκίας, με την έμπνευση μεγάλου καλλιτέχνη, δίνει το μύθο υπαινικτικά, όπως αλλού απεικόνισε την προετοιμασία της αυτοκτονίας του Αϊάντα και όχι την ίδια την αποτρόπαια πράξη. Δελφίни κρατούν κάποτε και οι Μαινάδες, υπογραμμίζοντας με την παραδοξότητα τη σχέση του δελφινιού με τον Διόνυσο.

Ως Δελφίνιος λατρευόταν ο Απόλλων, που προστάτευε τους θαλασσινοούς, τα ταξίδια και τις αποικήσεις. Περίφημα τα ιερά του στην Αθήνα και τη Μίλητο. Ο ομηρικός ύμνος στον Απόλλωνα (400 κε.) περιέχει έναν αιτιολογικό μύθο για την επωνυμία αυτή: ο θεός παίρνοντας τη μορφή δελφινιού οδήγησε ένα κρητικό καράβι από την Κνωσό στο λιμάνι της Κρίσας στη Φωκίδα για να ιδρύσει το ιερό των Δελφών. Η ομοιότητα επίσης των λέξεων δελφίни και Δελφοί απασχόλησε τους φιλόλογους και από ορισμένους θεωρήθηκε πιθανή η συσχέτισή τους, ενώ άλλοι εξαιτίας της σπληαιδούς διαμόρφωσης ανάμεσα στις Φαιδριάδες, είδαν ετυμολογική συγγένεια του τοπωνυμίου με τη λέξη δελφύς που σημαίνει μήτρα. Σε ερυθρόμορφη υδρία ο Ξανθός Απόλλων παίζει τη λύου καθισμένος σε μεγάλο φτερωριποδικό λέβητα, πετώντας πάνω τη θάλασσα, που κυματίζει κάτω τη με ψάρια και θαλασσινά. Πάνω δεξιά και αριστερά του τρίποδα παράσταση των δελφινιών θεωρήθηκε αμφίσημη. Ωστόσο, εδώ τα δελφίνια λιγότερο συμβολίζουν τη θάλασσα και περισσότερο υπαινίσσονται επωνυμία του θεού.

Φιλόμουσα

Το δελφίни αγαπά τη μουσική. Ο Πίνδαρος τραγουδά την κίνηση του σύμφωνα με το ερατό μέλος του αυλού στο ακύμαντο πέλαγος (απόσπ. 140, 15 κε. Snell). Στην αγάπη του δελφινιού για τη μουσική οφείλεται το όνομα Musicum Signum του αστερισμού Δελφίνος, που, σύμφωνα με μια παραλλαγή, τον ονόμασε έτσι ο Ποσειδών για να τιμήσει το δελφίни που βρήκε την κρυμμένη στα παλάτια του Ατλαντα Αμφιτρίτη. Η ανώπινη σχεδόν σχέση του με τη μουσική, ωθεί τη φαντασία του καλλιπνα να εξανθρωπίσει, εν μέρει, τη μορφή του στο εσωτερικό μιας κύλικας του 570-60 π.Χ. Το φιλόμουσο δελφίни με ανθρώπινο στήθος και χέρια να κρατά τον διπλό αυλό, φοράει και τη φορβειά, την ταινία που κρατεί καλά τον αυλό στο στόμα. Το εσωτερικό της κύλικας λειτουργεί σαν ένα απάνεμο κυκλικό λιγύγια τα τρία δελφίνια της παράστασης.

Αν δεν παίζει το ίδιο τον αυλό, μετέχει στη ράχη του συνήθως έναν τα αυλητή, όπως σε λίκυθο του π.Χ.. Ο Ερως είναι ο κατ' εξοχήν

αναβάτης των δελφινιών. Σε ερυθρόμορφη οινόκοπη ο νεαρός φτερωτός θεός δείχνει στο έξυπνο ζώο με το ανθρώπινο βλέμμα το δρόμο, απλώνοντας το χέρι του. Πάνω σε δελφίни εμφανίζεται και η μάνα του, η Αφροδίτη, ως γεννημένη από τη θάλασσα, χωρίς να τη συνδέει κάποιος συγκεκριμένος μύθος με αυτό.

Εξάλλου, το δελφίни συνδέεται και με άλλο τρόπο στην εικονογραφία με τη μουσική: σε ερυθρόμορφο αγγείο των υστεροαρχαϊκών χρόνων εικονίζεται μια έμπνευσμένη παράσταση: έξι γενειοφόροι βαριά οπλισμένοι πολεμιστές, που διαφέρουν μόνο ως προς τα επισήματα των ασπίδων, ελαύνουν επάνω σε δελφίνια. Η επανάληψη αφενός των οπλιτών και αφετέρου έμμετρης επιγραφής «επί δελφίνος» μπροστά από τα κείλη καθενός, δηλώνουν ότι πρόκειται για χορό που τραγουδά ένα χορικό, στο οποίο μάλιστα γίνονται λόγος και για τη δράση του. Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται από παρόμοιες παραστάσεις σε μελανόμορφα αγγεία των ίδιων χρόνων, όπου οι πολεμιστές επί δελφινιών συνοδεύονται από αυλητή. Αυτές οι παραστάσεις των τελευταίων δεκαετιών του 6ου αι. π.Χ. πρέπει να είχαν επηρεαστεί από κάποιο σημαντικό δραματικό έργο, μια κωμωδία που θα διδάχτηκε την εποχή εκείνη στο αττικό θέατρο. Το ότι οι πολεμιστές φέρονται από δελφίνια, ίσως ήταν υπαινιγμός σε ναυτική εκστρατεία ή υπαγορευτική από την αγάπη του δελφινιού για τη μουσική. Η παράσταση επιλέχθηκε συνειδητά από τον αγγειογράφο, δεν διακόσμηση τυχαία αυτόν τον ψυκτήρα. Καθώς θα έπλεε μέσα στο νερό, δύο δελφίνια αναπνέοντας δεξιά και αριστερά του τρίποδα παράσταση των δελφινιών θεωρήθηκε αμφίσημη. Ωστόσο, εδώ τα δελφίνια λιγότερο συμβολίζουν τη θάλασσα και περισσότερο υπαινίσσονται επωνυμία του θεού.

Βιβλιογραφία:

St. Vidali, «Archaische Delphindarstellungen» (1997).

E. Burr Stebbins, «The Dolphin in the Literature and Art of Greece and Rome» (1929).

M. Rabinovitch, «Der Delphin in Sage und Mythos der Griechen» (1947).

B. Sismondo-Ridgway, «Dolphins and Dolphinriders», *Archaeology* 28, 1970.

E. Simon, «Die griechischen Vasen» (1981).

M. Τιβέριος, «Αρχαία αγγεία» (1996).

Στην επική και αρχαϊκή ποίηση

Τον ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Κέντρο Ερευνας της Ακαδημίας Αθηνών

ΤΗΝ ΩΡΑ ΠΟΥ ο Αχιλλέας, τρελός από οργή για το θάνατο του Πατρόκλου καταδιώκει τους Τρώες σφάζοντας με αγριότητα όποιον βρει μπροστά του, εκείνοι κυνηγημένοι υποχωρούν και συνωστίζονται στις όχθες του ποταμού Σκαμάνδρου, που έχει κοκκινίσει από το αίμα των σκοτωμένων: όπως τα ψάρια κυνηγημένα από μεγαλόσωμο δελφίνο γεμίζουν τις άκρες λιμανιού με όμορφους κόλπους, φοβισμένα γιατί το δελφίνο τρώει αμέσως όποιο ψάρι πιάσει, έτσι και οι Τρώες μαζεύονταν κάτω από τους γκρεμούς της όχθης στα νερά του φοβερού ποταμού (Ιλιάδα Φ22–26)¹. Αυτή είναι η πρώτη περιγραφή δελφινιού που σώζεται στην ελληνική ποίηση: ο Όμηρος, χωρίς φυσικά να ξέρει ότι εισάγει για πρώτη φορά το δελφίνο στην ιστορία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, δίνει μια εντυπωσιακή εικόνα στη ραψωδία Φ της Ιλιάδας συγκρίνοντας έμμεσα το δελφίνο με το βασικό ήρωα της τρωικής εκστρατείας, τον Αχιλλέα.

Μια παρόμοια εικόνα θα δώσει αργότερα, τον 7ο αι. π.Χ. ο ποιητής της Ασπίδας, ενός έπους που αποδίδεται (με αμφιβολίες) στον Ησίοδο (στ. 210–212): σε ένα λιμάνι δύο ασπμμένα δελφίνα κυνηγούν τα ψάρια: το ασπμμένο χρώμα θυμίζει τις λαμπερές ανταύγειες που εκπέμπει συχνά το σώμα των δελφινιών στο φως, αλλά θυμίζει συγχρόνως ότι το ποίημα αφηγείται την επάργυρη διακόσμηση μιας ασπίδας και για το λόγο αυτό τα ψάρια περιγράφονται στο ίδιο κείμενο ως χάλκινα.

Όσο και αν φαίνεται παράξενο, στο ομηρικό έπος το δελφίνο αναφέρεται δύο μόνο φορές. Μέσα σε μια ολόκληρη Οδύσσεια μνημονεύεται μόνο τη στιγμή που η Κίρκη, μιλώντας για το

► Τμήμα παράστασης σε αγγείο. (Γύρω στο 500 π.Χ., Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο). Απεικονίζεται το πέρασμα από τις Σειρήνες, τον δεμένον στο κατάρτι Οδυσσέα όπον, επιδεικτικά τα δελφίνα στη μονοικη, εμφανίζονται ως κύρια στοιχεία στην απόδοση της σκηνής (φωτ.: «Ελληνική Μυθολογία», Εκδοτική Αθηνών).

▲ Αττική ερυθρόμορφη υδρία του «Ζωγράφου του Βερολίνου». 480/70 π.Χ. Βατικανό. Ο Απόλλων, με το τόξο και την φαρέτρα στην πλάτη, ταξιδεύει για τους Δελφούς. Τα δελφίνια είναι δηλωτικό στοιχείο της θάλασσας (φωτ.: «Ελληνική Μυθολογία», Εκδοτική Αθηνών).

στενό της Σκύλλας και της Χάρυβδης, περιγράφει στον Οδυσσέα το σύνθημα... διαιτολόγιο της Σκύλλας: βγάζει τα κεφάλια της έξω από τη σπηλιά, εξερευνά γύρω από το βράχο και ψαρεύει εκεί δελφίνια και σκυλόψαρα ή και κανένα μεγαλύτερο κήτος αν πιάσει από αυτά που θρέφει η πολύβουη Αμφιτρίτη (μ 94–97). Όταν ο Οδυσσέας με το πλοίο του πέρασε από το στενό, η Σκύλλα προτίμησε, αντί για ψάρια, τους συντρόφους του Οδυσσέα και ίσως έτσι μερικά δελφίνια γλίτωσαν τη ζωή τους. Εκείνο όμως που έχει σημασία είναι ότι οι δύο αυτές μνείες που περιέχει το ομηρικό έπος δείχνουν το δελφίνι και ως κυνηγό και ως κυνηγημένο, όπως δηλαδή το βλέπουν συνήθως οι άνθρωποι, οι ναυτικοί, οι ψαράδες: όταν πεινάει, απαιτητικό διεκδικητή μερίδας του ψαρέματος, όταν κινδυνεύει, συγκινητικά και ανθρώπινα ευάλωτο. Αν τα θαλασσινά νερά της Οδύσσειας κρύβουν καλά στα βάθη τους τα δελφίνια και δεν μας επιτρέπουν να τα δούμε, αργότερα ο κεντρικός ήρωας του ποιήματος, ο Οδυσσέας, θα κάνει το δελφίνι σύμβολό του· ο Σπείσιχρος (απ. 48 PMG) και μαζί του ο Ευφορίων (απ. 67 Powell) μας βεβαιώνουν ότι το έμβλημα της ασπίδας του Οδυσσέα ήταν ένα δελφίνι: *η δ' Οδυσσέως ασπίς ότι επίσημον είχε δελφίνα και Σπείσιχρος ιστόρηκεν*.

Σε μια άλλη διήγηση, αυτήν που μας σώζει ο ομηρικός ύμνος *Εις Διόνυσον*, τα δελφίνια συνδέονται πια, άμεσα και αιτιολογημένα, με την ανθρώπινη δράση. Στον ύμνο αυτόν του 4ου αι.

π.Χ., έναν από τους τριάντα τρεις που ονομάζονται ομηρικοί επειδή, αν και μεταγενέστεροι, παρακολουθούν το ύφος και τη γλώσσα του Ομήρου, ο άγνωστος ποιητής αφηγείται την ιστορία της απαγωγής του νεαρού Διονύσου από Τυρρηνοίς πειρατές. Σύμφωνα με το ποίημα, οι πειρατές είδαν στην παραλία τον ωραίο και καλοντυμένο Διόνυσσο και αγνοώντας την ταυτότητά του τον απήγαγαν ελπίζοντας να αποσπάσουν πλούσια λύτρα. Δεν υποψιάστηκαν την πλάνη τους ακόμη και όταν διαπίστωσαν ότι τα σχοινιά που προορίζονταν για να δέσουν το νέο γλιστρούσαν από τα χέρια του και ότι ατάραχος εκείνος τους κοιτούσε χαμογελαστός με τα λαμπερά του μάτια· ο μόνος που κατάλαβε, ο κυβερνήτης του πλοίου, δεν εισακούστηκε όταν προέτρεπε τους πειρατές να ελευθερώσουν τον αιχμάλωτό τους. Στη μέση του πελάγους ο θεϊκός αιχμάλωτος έκανε θαύματα τρομερά και φανέρωσε τη θεϊκή ιδιότητά του: το πλοίο γέμισε κρασί, ένα κλήμα τυλίχτηκε γύρω από το κατάρτι, μια αρκούδα παρουσιάστηκε ξαφνικά, ένα λιοντάρι – ο ίδιος ο θεός μεταμορφωμένος – εμφανίστηκε στην άκρη του πλοίου και όρμησε στον καπετάνιο, ενώ ο μόνος που σώθηκε, ο κυβερνήτης, έγινε μάρτυρας της αληθινής φύσης που φυλακισμένου ταξιδιώτη εξ αποκαλύψεως· οι ναύτες για να γλιτώσουν έπεσαν στη θάλασσα και έγιναν τότε δελφίνια (*πάντες όμως πήδησαν εις άλα διάν, δελφίνες δ' εγένετο* στ. 52–53).

Η ιστορία αυτή απεικονίζεται στην

περίφημη μελανόμορφη κύλικα από το Vulci (Μόναχο, Antikenslg 2044), έργο του Εξηκία, του διάσημου αγγειογράφου του 6ου αι. π.Χ. Εκεί, γύρω από το πλοίο του Διονύσου, μοναδικού επιβάτη σε ένα καράβι με κατάρτι από όπου κρέμονται τσαμπιά από σταφύλια, κολυμπούν επτά όμορφα δελφίνια, όσα και τα τσαμπιά· δεν θα μπορούσαν να βρεθούν καλύτεροι συνοδοί στο θαλασσίνο ταξίδι του Διονύσου, ενός θεού που δέχθηκε συχνά ως λατρευτικό επίθετο την επωνυμία *Πέλαγιος* και του οποίου η άφιξη στις περισσότερες μυθικές παραδόσεις και θρησκευτικές τελετουργίες προσδιορίζεται επίμονα ως θαλασσίνη.

Θαλασσίνη συνοδεία όμως εξασφαλίζει το δελφίνι και σε έναν άλλο θεό, τον Απόλλωνα, προσφέροντας μάλιστα το όνομά του στη λατρευτική επωνυμία του θεού: *Απόλλων Δελφίνιος*. Ένας ομηρικός ύμνος και πάλι, ο ύμνος *Εις Απόλλωνα*, που χρονολογείται τον 7ο αι. π.Χ., καταγράφει την ποιητική αφετηρία αυτής της σχέσης του Απόλλωνα με τα δελφίνια που αναμφισβήτητα επηρεάστηκε και από την ακουστική συγγένεια της λέξης *δελφίν* με τους *Δελφούς*. Στον ομηρικό ύμνο *Εις Απόλλωνα* ο θεός φέρεται να αναζητάει τους κατάλληλους ανθρώπους που θα γίνουν οι άξιοι θεματοφύλακες της νεότευκτης δελφικής του λατρείας· τους βρίσκει στο πρόσωπο προικισμένων ναυτικών από την Κνωσό που ταξιδεύουν με το πλοίο τους. Αυτή τη φορά το δελφίνι προσφέρει στον Απόλλωνα, εκτός από το όνομα, την ίδια του την όψη: *εν πόντω δ' επόρουσε δέμας δελφίνι εοικώς νηί θοή, και κείτο πέλωρ μέγα τε δεινόν τε* (στ. 400–401). Ο θεός μεταμορφώνεται σε τεράστιο δελφίνι, πλησιάζει το πλοίο, ανεβαίνει επάνω και, ενώ το σαστισμένο πλήρωμα δεν τολμάει να επέμβει, οδηγεί το σκάφος στους Δελφούς όπου αποκαλύπτει τη θεϊκή ιδιότητά του και αναθέτει στους Κρήτες τη φροντίδα του δελφικού ιερού. Έτσι, το δελφίνι συνδέει την τύχη του με έναν θεό, που αξιοποιεί τη θαλασσίνη μετακίνηση, για να εποπτεύσει καλύτερα μια σημαντική δραστηριότητα της θεϊκής του εξουσίας, τον αποικισμό, βασικό μέλημα των ελληνικών πόλεων κατά τη διάρκεια της αρχαϊκής εποχής.

Φίλαυλος δελφίν

Με το θεό αυτόν όμως το δελφίνι μοιράζεται και ένα άλλο χαρακτηριστικό, την αγάπη για τη μουσική που ομόθυμα ποιητές, ναυτικοί, ζωολόγοι και ανθρωπολόγοι του αναγνωρίζουν. Ο *φίλαυλος δελφίν*, όπως τον ονομάζει ο Ευριπίδης στην *Ηλέκτρα* (στ. 435), έδωσε στους ανθρώπους τη συγκινητικότερη απόδειξη της αγάπης του στην ιστορία του Αρίωνα, μια από τις διασημότερες αφηγήσεις που μας κληροδότησε ο αρχαίος κόσμος. Οι περισσότερες πηγές που αναφέρονται στον Αρίωνα τον παρουσιάζουν ως έναν από τους πιο σημαντικούς ποιητές στην ιστορία της ελληνικής ποίησης (7ος αι. π.Χ.), τον θεωρούν ευρετή ή ανανεωτή του διθυράμβου και, ακόμη, ευρετή του κυκλικού χορού (ίσως και πάλι λόγω του διθυράμβου). Ο Αρίων

καταγόταν από τη Μήθυμνα· πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στην Κόρινθο την εποχή του Περιάνδρου και ταξίδεψε στη Σικελία και στην Κάτω Ιταλία όπου κέρδισε φήμη και χρήματα. Στην επιστροφή του από την Ιταλία προς την Ελλάδα, οι άνθρωποι του πλοίου τον λήστεψαν και τον έριξαν στη θάλασσα. Ο Αρίων, πριν πέσει στο νερό, τραγούδησε για τελευταία φορά. Ένα δελφίνι που γονατέυτηκε από τη μουσική του, μόλις τον είδε στη θάλασσα τον έσωσε από τα κύματα, τον πήρε στην ράχη του και τον οδήγησε στο Ταίναρο. Εκεί φαίνεται πως υπήρχε κάποιο άγαλμα που παρίστανε έναν άνδρα με ένα δελφίνι και το άγαλμα αυτό, ήδη στην αρχαιότητα, θεωρήθηκε ότι απεικόνιζε τη διάσωση του ποιητή.

Τη διήγηση αυτήν την μνημονεύουν πολλοί συγγραφείς: ο Ηρόδοτος, ο Πλούταρχος, ο Λουκιανός, ο Αιλιανός και, ακόμη, το λεξικό της Σούδας. Η δημοτικότητα της ιστορίας οφείλεται πιθανότατα και στην πρόθεση διάδοσης θαυμαστών γεγονότων που συνδέονταν με την τυραννία του Περιάνδρου στην Κόρινθο· είναι ίσως μια ιδιαίτερου τύπου κορινθιακή προπαγάνδα με θέματα που εύκολα θα αποκτούσαν τη δημοτικότητα την οποία επεδίωκαν (δελφίνι, θάλασσα, μουσική, διθύραμβος, κορινθιακός «κοσμοπολιτισμός»), αν και τελικά τη δημοτικότητα αυτή, πιο πολύ και από τον Περιάνδρο, την κέρδισαν μάλλον τα δελφίνια.

Τίποτε δεν σώζεται σήμερα από το έργο του Αρίωνα. Σώζεται όμως ένα ύμνος προς τιμήν του Ποσειδώνα, που εσφαλμένα αποδόθηκε στον Αρίωνα ήδη στην αρχαιότητα και όπου υποτίθεται ότι ο Αρίων απευθύνεται στο θεό ευχαριστώντας τον για τη διάσωσή του. Ο ύμνος αυτός χρονολογείται τον 5ο ή τον 4ο αι. π.Χ. Ο άγνωστος ποιητής, του μιλάει σκόπιμα σαν να είναι ο Αρίων, όχι για να εξαπατήσει τους ακροατές αλλά για να κάνει ακόμη πειστικότερους τους ευχαριστήριους στίχους προς τον Ποσειδώνα και τα δελφίνια. Αν και η συνήθης εκδοχή για την περιπέτεια του Αρίωνα στη θάλασσα αναφέρει μόνο ένα δελφίνι, ο «Αρίων» του ποιήματος μιλάει για πολλά δελφίνια (φιλόμουσοι δελφίνες) που στήνουν χορό γύρω από τον Ποσειδώνα και χαρακτηρίζονται «κουτάβια» (σκύλακες) της θάλασσας:

Εσύ, ο μεγαλύτερος από όλους τους θεούς, Ποσειδώνα πόντιε με τη χρυσή σου τρίαινα, κύριε της γης, της φουσκοθαλασσίας, γύρω σου τα ζώα που κολυμπούν με πτερύγια χορεύουν κυκλικούς χορούς, λικνίζονται απαλά στο ελαφρύ βήμα των ποδιών τους, κουτάβια του νερού με πλατειές μύτες με ανορθωμένη καίτη, με γρήγορη κίνηση, δελφίνια φιλόμουσα, θαλασσινά πλάσματα θρεμμένα από τις Νηρηίδες θεές, τις κόρες της Αμφιτρίτης· εσείς με πήρατε στην κυρτή σας ράχη, διασχίσατε τα αυλάκια της πεδιάδας του Νηρέα, τα ερμηικά περάσματα, και με οδηγήσατε ως τις ακτές του Ταίναρου, στη γη του Πέλοπα, τότε που πλανιόμουν στα πελάγη της Σικελίας, όταν άνθρωποι δόλοιο με έριξαν από το ωραίο πλοίο που ταξίδευε στα κύματα μέσα στα φουσκωμένα νερά της θαλασσινής πορφύρας.

Πηγή έμπι

Δεν ξέρουμε αν είναι ή άλλα εκείνα που οι σέα στο παλάτι του διθύραμβο του Βακχ φορείται *Ηίθεοι* ή *Θηήρωας* συνοδεύει το νέες της Αθήνας στις τον Μινώταυρο· αν αντιμετωπίσει το δο επιβάλλει ο Μίνωας, ται να φέρει από τα σας το χρυσό δαχτυ της Κρήτης. Βουτάει ενώ οι νέες και οι νέο μουν από το φόβο τι φίνια παίρνουν τον οδηγούν στο παλάτι

που θα δώσει στον απόγονό του όσες αποδείξεις ζητάει ο Μίνωας: *φέρων δε δελφίνες αλιναιέται μέγαν θοώς Θησέα πατρός ιππίου δόμον* (στ. 97–100). Τα δελφίνια εδώ ασκούν και πάλι την ευεργετική τους δράση προς τους ανθρώπους, ίσως μάλιστα να μεροληπτούν υπέρ του Αθηναίου ήρωα την εποχή της ακμής του Βακχυλίδη, εποχή κατά την οποία η Αθήνα απλώνει παντού τη θαλασσινή κυριαρχία της· αλλά αυτό δεν θα το μάθουμε ποτέ.

Πάντως η σχέση των ποιητών με τα δελφίνια ολοένα και βαθαινει από τον 5ο αι. π.Χ. Ο Πίνδαρος αναζητώντας το έναυσμα για να προχωρήσει στην ποιητική σύνθεσή του φθάνει στο σημείο να συγκρίνει τον εαυτό του με δελφίνι που τρέχει στο ακύμαντο πέλαγος μόλις ακούσει το τραγούδι του αυλού: *ερεθίζομαι προς... αλίου δελφίνος υπόκρισιν, τον μεν ακύμονος εν πόντου πελάγει αυλών εκίνησ' ερατόν μέλος* (απ. 140b). Αλλού επαινεί την αρετή των Αιγινιτών συγκρίνοντάς τους με τα δελφίνια της θάλασσας: *οίοι δ' αρετάν δελφίνες εν πόντω* (απ. 1). Οι ποιητές έβλεπαν τα δελφίνια, τα αγαπούσαν και τα θαύμαζαν· ώσπου ταυτίστηκαν μαζί τους. Γι' αυτό αποφάσισαν ότι κάποτε, παλιά πριν από το περίφημο ταξίδι του Διονύσου, τα δελφίνια ήταν άνθρωποι.

Πολύ αργότερα, τον 3ο αι. μ.Χ. σε μια εποχή που προσπαθεί με αγωνία να συνδυάσει τη ρωμαϊκή διοίκηση και την ελληνική παιδεία, την περίοδο που ονομάζουμε «δεύτερη σοφιστική», οι κλασικοί χρόνοι και η ποίησή τους γίνονται πολλές φορές αντικείμενο ή πρόσχημα νοσταλγικής αναπόλησης: μια κοινωνία εμποτισμένη με την ελληνική παιδεία προσπαθεί να ανασυνθέσει τις μνήμες της, όπως κάνουμε συχνά πλάι στο κουτί με τις παλιές φωτογραφίες. Ένας ολόκληρος κό-

◀ *Χάλκινο αγαλμάτιο νέου επάνω σε δελφίνι. Από την Ακρόπολη της Αθήνας, αρχές 5ου αι. π.Χ., Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Ως θέμα είναι προσφιλέ στην κλασική τέχνη και συναντάται σε πολλές παραλλαγές.*

Η αρχαία ελληνική ποίηση αναζήτησε πολλές φορές την έμπνευσή της στο δελφίνι

σμος, ελληνικός, επιχειρεί όσο μπορεί να αναπλάσει την καταγωγή του. Είναι συγκινητικό να σκεφτεί κανείς ότι την ίδια εποχή, σε ένα χαρακτηριστικό λογοτεχνικό έργο, τα δελφίνια επιχειρούν κι αυτά να θυμηθούν τη δική τους καταγωγή. Στους *Ενάλιους* διαλόγους του Λουκιανού, έργο της αυτοκρατορικής εποχής, τα δελφίνια δικαιολογούν στον ίδιο τον Ποσειδώνα την αγάπη τους για τους ανθρώπους: «μην απορείς, Ποσειδώνα, που φροντίζουμε για τους ανθρώπους, αφού κι εμείς, πριν γίνουμε ψάρια, άνθρωποι ήμασταν»: *μη θαυμάσης, ω Πόσειδον, ει τους ανθρώπους ευ ποιούμεν εξ ανθρώπων γε και αυτοί ιχθύες γενόμενοι* (5.8).

Στο πέραςμα των αιώνων η αρχαία ελληνική ποίηση αναζήτησε πολλές φορές την έμπνευσή της στο δελφίνι, σε αυτήν τη φιλική θαλάσσια παρουσία που προσφέρεται στον άνθρωπο πέρα από σκοπιμότητες, πέρα από γλώσσες, πέρα από συναλλαγές. Είναι δύσκολο να παρακολουθήσει κανείς την έμπνευση αυτή σε τόσο λίγες γραμμές. Εξάλλου η αρχαία ελληνική ποίηση, ιδιαίτερα η λυρική, όσο και αν μας φαίνεται μεγάλη και ποικίλη, δεν μας είναι στο σύνολό της γνωστή. Λίγα αποσπάσματα σώζονται στην ουσία, πολύ λίγα σε σχέση με το σύνολο της ποιητικής παραγωγής των αρχαίων και κλασικών χρόνων· είναι μια ποίηση που ξέρουμε ότι υπήρξε, ότι διαρκώς ανανεωνόταν, διαρκώς εμπλουτιζόταν, αλλά μόνον σε μερικές στιγμές της μπορούμε να την παρακολουθήσουμε. Ως προς αυτό, η αρχαία ελληνική ποίηση μοιάζει κάπως με το δελφίνι· ξέρουμε ότι κι αυτό ήταν πάντα εκεί, κάτω από το νερό, ότι διαρκώς κολυμπάει, ίσως κάπου κοντά μας, αλλά μόνον όταν προβάλλει έξω από το νερό, τότε μόνον μπορούμε να το δούμε. ❀

ΣΗΜΕΪΩΣΗ:

Η νεοελληνική απόδοση των αρχαίων ελληνικών παραθεμάτων έγινε από τον Μ. Χριστόπουλο.

Στο Λόγιο Βυζάντιο

Τον ΗΛΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ

ΔΕΝ ΘΑ ΗΤΑΝ υπερβολικό να υποστηριχθεί ότι για την κυρίως βυζαντινή περίοδο το δελφίνι σχεδόν δεν υπάρχει. Από τον 7ο αι. κ.ε. ουσιαστικά δεν διαθέτουμε, μαρτυρίες για τη σχέση του βυζαντινού ανθρώπου με το δελφίνι. Τούτο βεβαίως δεν σημαίνει ότι δελφίνια δεν υπήρχαν στις βυζαντινές θάλασσες ή ότι οι βυζαντινοί θαλασσινοί, νησιώτες, ψαράδες, ναυτικοί δεν είχαν τις ίδιες αγαπτικές σχέσεις ή παραδόσεις για τα δελφίνια, όπως οι πρόγονοί τους κατά τους αρχαίους και υστερορωμαϊκούς χρόνους. Πιθανώς δεν μας έχουν διασωθεί οι μαρτυρίες αυτές, αλλά ακόμη πιθανότερο μοιάζει ότι οι μεσοβυζαντινοί άνθρωποι είναι στην πλειοψηφία τους στραμμένοι στην ενδοχώρα ακόμη και αυτοί οι νησιώτες και οι παράλιοι πληθυσμοί.

Κατά τον 7ο αι. η Αίγυπτος, η Παλαιστίνη, η Συρία, η παράλιος Μικρά Ασία, η Κύπρος, η ελληνική χερσόνησος και η Κρήτη χάνονται διά παντός ή για μεγάλα χρονικά δασυτήματα. Τα μακρινά θαλάσσια ταξίδια έχουν γίνει ιδιαίτερα επισφαλής, η Μεσόγειος έχει τριχοτομηθεί, Άραβες, Σαρακηνοί και άλλοι επιδρομείς και πειρατές δυσχεραίνουν ή απαγορεύουν την όποια ειδυλλιακή ή εμπορική προοπτική που διαπιστώνουμε στους προηγούμενους αιώνες. Νησιά ερημώνονται, σπουδαία λιμάνια και παράλιες πόλεις εγκαταλείπονται και κυρίαρχος πολιτισμός είναι πλέον αυτός της ορεινής, οχυρωμένης καστρόπολης που εξαρτάται από τη γεωργία και την κτηνοτροφία, δεν γνωρίζει ή βλέπει μόνον από μακριά τη θάλασσα. Όσοι γράφουν στα χρόνια αυτά φαντάζονται και περιγράφουν τον θαλάσσιο και ναυτικό βίο με κλασικά και υστερορωμαϊκά δάνεια. Στη *Βιβλιοθήκη* του ο Φώτιος (9ος αι.) αναφερόμενος σε έργο του παλαιού σοφιστή Ιμέριου, στο οποίο περιγράφεται ο ποταμός Μαίανδρος να μετατρέπεται με τις προσχώσεις του σε ξηρά τη θάλασσα, μας δίνει μια εικόνα που θεωρούμε ότι ταιριάζει σε όσα αναφέραμε: αντί για θάλασσα βλέπει πλέον ξηρά, αντί για δελφίνια σκιρτούν τα ζώα, αντί για τις φωνές των ναυτών ακούγεται ο ήχος της φλογέρας. Οι παραπάνω διαπιστώσεις βοηθούν σχηματικά στην ερμηνεία της απουσίας ή της κοινοτοπίας των πληροφοριών για δελφίνια στα βυζαντινά κείμενα.

Δελφίνια-Σωτήρες

Αν αυτή είναι η κατάσταση κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο, αντίθετα κατά τους πρωτοχριστιανικούς και πρωτοβυζαντινούς χρόνους ως τον 7ο αι., όπως σε πολλούς άλλους τομείς έτσι

► *Νηρηίδα, μυθική προσωποποίηση του κύματος, με θαλάσσιο άλογο και δελφίνια, 3ος αι. μ.Χ. Μουσείο Εϊ Jem, Τυνησία.*

και στον θαλάσσιο βίο, σύμφωνα με τις διαθέσιμες μνημειακές, εικαστικές ή φιλολογικές μαρτυρίες, οι Βυζαντινοί συνεχίζουν να χρησιμοποιούν και να αξιοποιούν με τον δικό τους βέβαια τρόπο τις αρχαίες αντιλήψεις περί δελφινιών.

Το θέμα του Αρίωνα και του δελφινιού σωτήρα των ναυαγών υπήρξε προσφιλές και στους επιγραμματοποιούς των πρώτων χριστιανικών χρόνων. Ο Αντίφιλος ο Βυζάντιος και ο Βιάνωρ σε επιγράμματά τους αναφέρονται στη σχέση αυτή και περιγράφουν αγάλματα του Αρίωνα με το δελφίνι που υπήρχαν στο Ταίναρο. Ενα από αυτά τα αγάλματα πιθανότατα σωζόταν στο Ταίναρο κατά τα πρωτοχριστιανικά χρόνια, καθώς το είδε στα τέλη του 2ου μ.Χ. ο Πausανίας. Πρό-

κειται για άγαλμα που παρίστανε μια άλλη ιστορία, αυτήν του παιδιού που θεράπευσε το πληγωμένο από τους ψαράδες δελφίνι και ακολούθως έγιναν ακώριστοι φίλοι. Όπως υπάρχουν πολλές ιστορίες με το θέμα της σωτηρίας ναυαγών από δελφίνια, με κυρίαρχα γνωστή αυτή του Αρίωνα, αλλά και του Φαλάνθου, Μελικέρτη κ. ά., έτσι και το θέμα του έρωτα με τα δελφίνια μάς παραδίδεται σε πολλές παραλλαγές.

Ερωσ οικολογίας και δελφινιών

Στην ιστορία του Κοίρανου από την Πάρο, την οποία διασώζει ο Αθήναιος και ο Αιλιανός, τα δύο παραπάνω θέ-

ματα αξιοποιούνται και προβάλλονται ως ανταπόδοση ευεργεσίας. Η προστασία της φύσης ανταμείβεται. Ο Κοίρανος πληρώνει τους ψαράδες για να απελευθερώσουν τα δελφίνια που είχαν ψαρέψει στα νερά του Βυζαντίου. Όταν κάποτε το καράβι του ναυάγησε ανάμεσα στη Νάξο και την Πάρο, ενώ όλοι οι άλλοι πνίγηκαν, αυτός μόνον σώθηκε από τα δελφίνια. Λέγεται μάλιστα ότι στον θάνατό του, κατά την εκφορά και καύση του νεκρού του κοντά στο λιμάνι της Μιλύτου φάνηκε ένα κοπάδι δελφίνια να συμμετέχει στο πένθος.

Πάντα ο Αιλιανός (3ος αι. μ.Χ.), ο αγαπημένος των Βυζαντινών, θα μας παραδώσει την πιο τρυφερή, παλαιά ιστορία οικολογικής ισορροπίας και ερωτικής σχέσης με τη φύση. Στην Ιασό της Καρίας, στα νοτιοδυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, ένα όμορφο αγόρι γυμναζόταν στο γυμναστήριο που ήταν δίπλα στη θάλασσα. Μετά τους αγώνες κατέβαινε στη θάλασσα να πλυθεί, κι εκεί που κολυμπούσε ολόγυμνο τον ερωτεύτηκε παράφορα ένα δελφίνι (*ερά δελφίς έρωτα δριμύτατον*). Για πολύ καιρό κάθε φορά που κετέβαινε από τα γυμνάσια το αγόρι να πλυθεί ερχόταν ο εραστής του, το δελφίνι, και είτε κολυμπούσαν και συ-

Είς δελφίνα βαστάσαντα άνδρα ναυηγόν...

ΕΓΩ το θαλάσσιο ζώο τον άνθρωπο της γης, νεκρό ναυαγό εγώ που ζω μες στο νερό πάνω στην ράχη μου τον έφερα στην αμμουδιά. Όμως αλήθεια τι κατόρθωσα; Κολυμπώντας βαθιά από το πέλαγος προς την ξηρά για να απιθώσω τον νεκρό που κουβαλούσα, με τη σειρά μου ανταμείφθηκα με θάνατο. Φτάνοντας στη στεριά η δική του γη με σκότωσε, όπως αυτόν τον γήινο η δική μου θάλασσα (Αντιφίλου Βυζαντιού, Ελληνική Ανθολογία ΙΧ 222).

ναγωνίζονταν ως βαθιά στη θάλασσα είτε ο νέος καβαλούσε στην ράχη του θαλάσσιου φίλου του και χάνονταν αγκαλιασμένοι στα ανοικτά. Το πράγμα έγινε γνωστό στους Ιασείς που το θεώρησαν γεγονός *αξιοζήλον*, γιατί ο νέος όχι μόνο ήταν αξιέραστος στους ανθρώπους για τη ομορφιά του, αλλά ακόμη και σε αυτά τα ζώα. Μια φορά όμως που το αγόρι είχε καταπονηθεί υπερβολικά από τις ασκήσεις έγειρε κουρασμένο στη ράχη του εραστή του δελφινιού και το ραχιαίο πτερύγιο καρφώθηκε στην κοιλιά του και ξεψύχισε. Γέμισε η θάλασσα αίματα και το δελφίνι όρμησε απεγνωσμένα προς την ξηρά και έτσι ενωμένοι ξεψύχισαν στην ακτή. Κι οι Ιασείς για να τιμήσουν *τὴν φιλίαν εκείνων τὴν ἰσχυρὰν* έφτιαξαν άγαλμα πάνω σε *τάφον κοινόν ωραίου μειρακίου καὶ δελφίνος*. Εκοψαν και νόμισμα με αντίστοιχη παράσταση για να μνημονεύσουν *το αμφοῖν πάθος*. Στην ιστορία αυτή, που όπως σημειώνει ο Αιλιανός, είχε επαναληφθεί τόσο στην Ιταλία όσο και στην Αίγυπτο των Πτολεμαίων, αυτό που συγκινεί στην αφήγηση είναι η υπογράμμιση της κοινότητας ανθρώπου και ζώου, η ένωσή τους ως τον θάνατο, η κοινή τους μοίρα, *το αμφοῖν πάθος*.

Ερμηνείες και παροιμίες

Βέβαια όπως και σε άλλες περιπτώσεις, οι Βυζαντινοί για να ερμηνεύσουν τις ιστορίες αυτές θα εφαρμόσουν είτε τη χριστιανική συμβολική ή την παλιά, ελληνιστική, πραγματιστική-ιστορική μέθοδο του Ευήμερου. Επί παραδείγματι ο Ι. Τζετζής (12ος αι.), θεωρεί την ιστορία του Αρίωνα αλληγορία, τα δε περί δελφινιών δεν είναι τίποτε άλλο από αλληγορική αναφορά σε δελφινόμορφα ή δελφίνοφώρα καράβια, καθώς *δελφίς* ονομαζόταν όργανο πολεμιστήρια για ναυμαχία. Στηριζόμενοι επίσης σε προγενέστερα έργα, δηλαδή στις διάφορες *Φυσικές ιστορίες* ή στα *Περί ιδιοτήτων ζώων* και στα *Αλιευτικά* θα επαναλάβουν τις αντιλήψεις για το φιλοίκιον των δελφινιών, τη μεταξύ τους αλληλεγγύη, προβάλλοντάς την ως παράδειγμα για τους ανθρώπους: όταν πληγωθεί ή πεθάνει δελφίνι, τα άλλα δελφίνια προστρέχουν, βοηθούν ή το οδηγούν στην ξηρά για να μην το καταβροχθίσει κάποιο άλλο κήτος. Πρόκειται για προσπάθεια ερμηνείας του συχνού φαινομένου εκβρασμού αποπροσανατολισμένων δελφινιών στις ακτές.

Ευρεία χρήση γίνεται επίσης των αρχαίων παροιμιών π.χ. μαθαίνεις δελφίνι να κολυμπά (*δελφίνα νίχεσθαι διδάσκεις*), δελφίνι στη στεριά, δελφίνι στη λεκάνη κ. ά. Η ταχύτητα και το αγέρωχο του δελφινιού όταν κολυμπά στη λαίλαπα ή στην ανοιξιάτικη θάλασσα αποτελούν προσφιλείς εικόνες και παρομοιώσεις. Ο Συμεών ο Μέγιστος (10ος αι.) σε γράμμα του θεωρεί ότι ο φίλος του είναι *ως δελφίς μέγα εν είαρι υπερνηκόμενος*. Επαναλαμβάνονται επίσης οι γνωστές από την αρχαιότητα διαπιστώσεις για τον τρόπο που αναπνέει ή κοιμάται το δελφίνι μέσα στη θάλασσα, που καταστρέφει τα δίκτυα των ψαράδων και συνοδεύει τα

πλοία. Πολλοί άνθρωποι που παριστάνουν τους φίλους είναι σαν τα δελφίνια, καθώς συντροφεύουν τα σκάφη ως την ακτή, αλλά μετά τα εγκαταλείπουν, μας λέει ο Κ. Μανασσιής (12ος αι.) στο μυθιστόρημά του *Αρίστανδρος και Καλλιθέα*. Οι παρόντες μόνο στην ευτυχία των άλλων μοιάζουν με αυτά τα δελφίνια, αλλά και με τις ψείρες που ζούν στο σώμα του ανθρώπου όσο αυτό είναι ζωντανό και μετά το εγκαταλείπουν. Τέτοιες παρομοιώσεις δεν είναι βεβαίως από τις επιτυχέστερες. Θεωρούμε ότι δηλώνουν αδέξια μίμηση θεμάτων και εικόνων δελφινιών που αντλούνται από την ύστερη αρχαιότητα.

Ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης (12ος αι.) θεωρεί το δελφίνι ζώον *συνετώτατον και φιλανθρωπότατον, άλλο δε γένος οι δελφίνες κήτη όντες, άλλο γένος οι ιχθύες*. Η επαναλαμβανόμενη αυτή αναφορά στην διαφορά γένους έχω την εντύπωση ότι υπαγορεύεται, πέρα από την ιδιόμορφη φυσιολογία του δελφινιού, και από τη σύγκριση που διαπιστώνεται εικαστικά τουλάχιστον στις βυζαντινές μεταγενέστερες παραστάσεις ιχθυοειδών δελφινιών: το δελφίνι παριστάνεται ή εκλαμβάνεται ως είδος μεγάλου ιχθύος. Στα βυζαντινά μάλιστα λεξικά π.χ. στη Σούδα, διαβάζουμε: *Δελφίς = ιχθύς*. Τούτο καταφαίνεται και στους υβριστικούς στίχους που έγραψε ο Κ. Ρόδιος (9ος-10ος αι.) εναντίον του ευνούχου Θεοδώρου Παφλαγόνος. Θέλοντας να εκφράσει το χαμηλότατο επίπεδο του Παφλαγόνος ο Ρόδιος τον εξομοιώνει με αυτούς που ψαρεύουν σκουμπριά, θύνες, ορκίνους και δελφίνια: *εν σκομβροθυνορκινοδοελφίναγρέταις*. Και με την υβριστική αυτή ψαριά περνάμε στους μετά τον 12ο αι. χρό-

νους και σε πιο πρωτότυπα βυζαντινά παίγνια του λόγου.

Δελφίνια φονευτές και λακέρδες Αμαζόνες

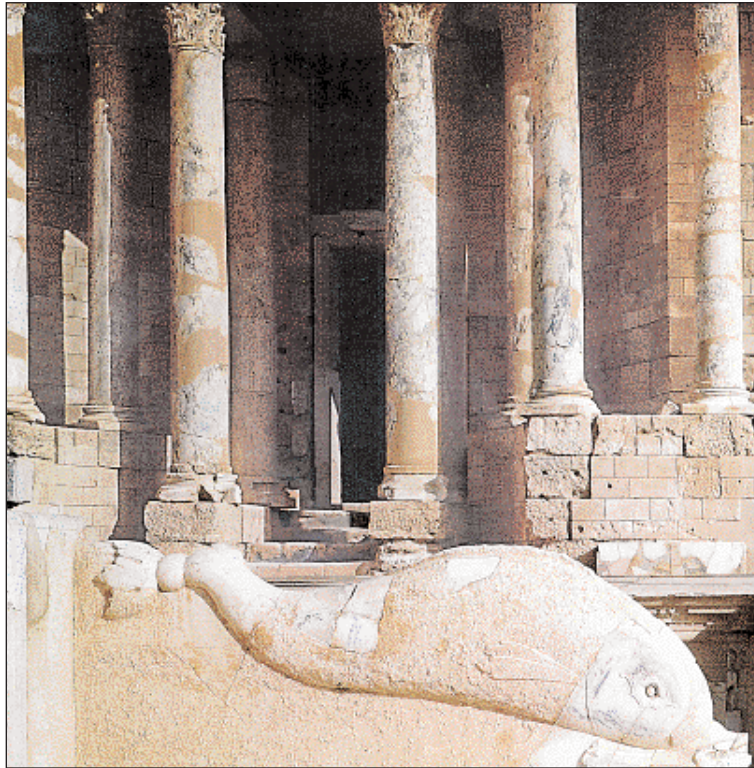
Μετά τον 11ο αιώνα και κυρίως στα ύστερα βυζαντινά χρόνια ο Βυζαντινός άνθρωπος και βεβαίως ο λόγιος που καταγράφει και μας πληροφορεί, έχει καλύτερη γνώση και σχέση με τη θάλασσα. Χωρίς να αφίσταται εντελώς

από την αρχαία μίμηση μας παραδίδει όμως για πρώτη φορά έργα πρωτότυπα, όπου η καθημερινότητα και η φύση μέσα από την σπαρταριστή σάτιρα, το αστείο ή την παρωδία και με το αναπόφευκτο υβρεολόγιο εισβάλλουν στους πάντα παρόντες φιλολογικούς κανόνες της σύμβασης. Στον *Πουολόγο* πιθανότατα έργο του 13ου αι.

υπάρχουν περιγραφές του γιαλού όπου *δελφίνι τρέχουν και θαλασσοκοπάνιστων, βραχοδαρμένων γλάρων* που καλούνται εργάτες των δελφινιών: *μισταργέ δελφίνου θαλασσίου*. Στα ίδια πάντα χρόνια πρέπει να έχει γραφτεί ο *Οψαρολόγος* εν είδει αστειού δικαστικού πρωτοκόλλου. Συνεδριάζουν τα ψάρια παρουσία του βασιλιά Κήτου και του *περιβλέπτου ανθυπάτου Δελφίνου* για να δικάσουν τον τζίρο που κατηγορείται για προδοσία.

Όπως μπορεί να διαπιστωθεί και μόνο από τις απλές αυτές αναφορές στον 13ο αι. το περίβλεπτο δελφίνι και ο θαλάσσιος βίος δανείζουν θέματα για να παραδοθούν έθιμα και καταστάσεις ή απλώς για να γελάσουν οι Βυζαντινοί με αστεία και ευτράπελες, απίθανες ανατροπές και αντιστοιχίες. Τούτο κορυφώνεται την εποχή που το εμπόριο

◀ *Πείρινα δελφίνια από το νοτερορωμαϊκό θέατρο της πόλεως Αβρότιονον ή Sabratha στις ακτές της Λιβύης, 2ος-3ος αι. μ.Χ.*

των ταρίχων και αλιπάστων (στο οποίο ποτέ οι Βυζαντινοί δεν έπαψαν να δίνουν μεγάλη σημασία και μάλιστα στον Εύξεινο Πόντο με τα χαβάρια και τους τζίρους) αντιμετωπίζει τον ανταγωνισμό Βενετών και Γενοβέζων. Οι τελευταίοι μάλιστα φέρνουν στις βυζαντινές αγορές για πρώτη φορά τις ρέγκες του Ατλαντικού. Αυτή η σύγκρουση ρέγκας-τζίρου μας παραδίδεται κατά απίθανο τρόπο στο σκαλάθουρμα που επιγράφεται *Του θεολογάκη ως εκ προσώπου των καλουμένων τζιρων*, με εμπλοκή στην δράση δελφινιών φονευτών. Οι τζίροι απειλούν ότι αν δεν ικανοποιηθούν τα δίκαια αιτήματά τους, θα εγκαταλείψουν τον Εύξεινο Πόντο και διασχίζοντας τη Μεσόγειο θα πάνε στον Ατλαντικό Ωκεανό και στα νησιά της Βρετανίας να παχύνουν και να γίνουν ρέγκες. Σε αυτό το εκβιαστικό αίτημα απαντά ο δούξ Κατασάμπας που απειλεί με τη σειρά του ότι θα εξαποστείλει εναντίον τους κυνίσκους, ορκύνες και ξιφίες. Επίσης θα στείλει τις Αμαζόνες-λακέρδες να τους κυνηγήσουν και τα δελφίνια-φονευτές που όχι μόνο δεν συμπαθούν τους τζίρους αλλά και τους εξολοθρεύουν.

Μάχες, συγκρούσεις, έρωτες: ένα σύμπαν που σκιρτά και πάλλεται σε απόλυτη φυσική αρμονία και όπου το δήθεν περιούσιο ον, ο άνθρωπος, άλλοτε εξανθρωπίζει στοιχεία και δυναμείς, δελφίνια, ψάρια, και άλλοτε επιβάλλει τα μέτρα του, υποτάσσει εξολοθρεύει και καταστρέφει. Κι ο Ρωμιός Βυζαντινός, βυζαντινολόγος, αδιαφορώντας για την επίσημη ταυτότητα της αυτοκρατορίας και του ιερατείου της, χάνεται στο ελληνικό, φυσικό βασίλειο των αισθήσεων και ονειρεύεται... Ευτυχισμένος όποιος ζει συντροφιά με τα δελφίνια στο άκρο του Ταινάρου, στο λιμάνι της Μιλήτου, στην ακρογιαλιά της Ιασού, ή ψαρεύοντας τζίρους και απελευθερώνοντας δελφίνια στο Βυζάντιο, μακριά από τις ερμηνείες, τις σωτηριολογικές αναγωγές και τη θεολογική κλιδή της ιουδαϊκής αιρέσεως... ❀

◀ Οι Δελφίνες.
Το ιερόν Τροφονέως και Αγαμήδου. Βυζαντινός κώδιξ 12ου αι. (Άγιον Όρος, Μονή Παντελεήμονος κώδ. 6, φ. 164 β).

Στη βυζαντινή τέχνη

Του **ΗΛΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ**

ΔΕΛΦΙΣ ΧΕΡΣΑΙΟΣ είναι μια από τις παροιμίες με δελφίνια την οποία χρησιμοποιούν και οι Βυζαντινοί για να εκφράσουν το αδύνατο ή αφύσικο και που αντιστοιχεί με τη νεοελληνική: ψάρι στη στεριά. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος (10ος αι.) την χρησιμοποιεί στην αλληγογραφία με το φίλο του Θεόδωρο, λέγοντας ότι δεν υπάρχει περίπτωση να τον ξεχάσει εκτός κι αν υπάρχει *βους πελάγιος και δελφίς χερσαίος*. Μάλλον πρέπει να τον ξεχασε, γιατί αν κρίνουμε από τις παραστάσεις με δελφίνια που ανευρίσκουμε στα ψηφιδωτά και στα άλλα έργα τέχνης σε οικίες, επαύλεις, βασιλικές σε απόμερα βουνά και λαγκάδια, τα χερσαία δελφίνια κυρίως κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο θα πρέπει να ήταν, αν όχι περισσότερα, τουλάχιστον ισάριθμα με αυτά της θάλασσας.

Στα ελληνιστικά και υστερορωμαϊκά χρόνια αγαπημένα θέματα αποτελούν οι σκηνές αλιείας και γενικώς θαλάσσιου και ναυτικού βίου με εικονισμοί δελφινιών και παντοίων ειδών από ψάρια. Στις παραστάσεις του θριάμβου του Ποσειδώνος και Αμφιτρίτης, του Διονύσου, του Απόλλωνα και της Θέτιδος, μέσα σε ειδυλλιακά τοπία ερωτιδείς, Νηρηίδες, Τρίτωνες, έφηβοι και κόρες ιππεύουν δελφίνια ή δελφίνοειδή κήτη και ιππόκαμπους. Επίσης μαρμάρινα γλυπτά με δελφίνια αποτελούν τις βάσεις που στηρίζουν τράπεζες συμποσίων ή όπου εκτίθενται τα προϊόντα στις αγορές. Γλυπτά δελφινιών κοσμούν τα άκρα της σκηνής θεάτρων και στη μικροτεχνία ιχθείς και δελφίνια χρησιμοποιούνται ως διακοσμητικά ή περιέχονται σε απεικονίσεις μυθολογικών θεμάτων.

Ερωτεύεται, αγαπά, σώζει

Οι παλαιοχριστιανικές και πρωτοβυζαντινές παραστάσεις δελφινιών αποτελούν συνέχεια της ελληνιστικής και υστερορωμαϊκής αυτής τέχνης και τεχνικής του ψηφιδωτού και της μικροτεχνίας. Αν και αρχικά πολλά θέματα παγανιστικά και χριστιανικά συνυπάρχουν, σταδιακά η χριστιανική διακοσμητική συμβολική βάζει τη σφραγίδα της και κυριαρχεί. Για παράδειγμα ο μύθος του Αρίωνα και η εδραιωμένη αντίληψη για την αγάπη του δελφινιού στη μουσική και στον άνθρωπο εικονίζονται πλειστάκις και προβάλλονται παραδειγματικά σε διάφορες περιπτώσεις. Επίσης ο έρωτας δελφινιών με παιδιά και εφήβους και η σωτηρία των ναυαγών από δελφίνια παραλλήλονται με τον θείο έρωτα και τη χριστιανική σωτηρία: το δελφίνι ερωτεύεται, αγαπά, σώζει τον άνθρωπο και σε χριστιανικά συμφραζόμενα δίδει

► *Βυζαντινό ισοφόρο πλοίο με δελφίνι να κολυμπά στην πλώρη. Βυζαντινός κώδιξ 12ου αι. (Αγιον Όρος, Μονή Παντελεήμονος κώδ. 6, φ. 37α).*

▼ *Υπέρ ευχής και σωτηρίας... επιγραφή στο αργυρό πολυκάνδηλο με τους χριστιανικούς πλέον δελφίνες-σωτήρες, περίπου 550-560 (Washington, Dumbarton Oaks, The Byzantine Collection).*

τον συμβολισμό Δελφίνι Σωτήρ -Χριστός κατά τα Ορφέας-Χριστός, Χριστός-Ιχθύς, καλός Ψαράς, Αλιεύς ψυχών. Στα χριστιανικά ψηφιδωτά, τα γλυπτά, τα υφαντά, τα λυχνάρια και πολυκάνδηλα το δελφίνι μαζί με το ψάρι θα χρησιμοποιηθεί ευρέως ως σύμβολο (Delphinus Salvator) οδηγού και σωτήρος στον δύσκολο πλου της επίγειας ζωής. Ο παιδικός έρωτας θα εικονιστεί μάλιστα ως πτερωτός ερωτιδείς πάνω στη ράχη του δελφινιού και θα συμβολίσει αρκετά χωρίς τον μύθο, με τις χριστιανικές συγγένειες, της Ψυχής και του Ερωτος.

Αν επιχειρούσαμε μια απλή περιδιάβαση των χερσαίων παλαιοχριστιανικών, ψηφιδωτών δελφινιών του Νοτιο-Ελλαδικού χώρου θα διαπιστώναμε ότι με ελάχιστες εξαιρέσεις (όπως στο ψηφιδωτό οικίας στη Μεγαλόπολη) το δελφίνι αποτελεί απλώς διακοσμητικό θέμα με σχετική διάδοση. Οι παραστάσεις δελφινιών σε ψηφιδωτά και γλυπτά σε όλα τα παράλια παλαιοχριστιανικά άσπετα της Μεσογείου από την Τυνησία, τη Λιβύη, την Αίγυπτο ως την Κιλικία και τα ψηφιδωτά της Καρπάθου, της Αστυπάλαιας, της

◀ Υφαντό με πέντε Νηρηίδες πάνω σε θαλάσσια άλογα και δελφίνια, σε υδροβιότοπο με ψάρια, λωιούς, πουλιά και ψαράδες. Αίγυπτος 5ος-6ος αι. μ.Χ. (Washington, D.C. The Textile Museum).

διάχωρο ψηφιδωτού στη βασιλική των Μολάων.

Ερωτας παιδιών με δελφίνια

Αναφέραμε ως εξαίρεση, στα μέχρι σήμερα γνωστά μας, το ψηφιδωτό της Μεγαλόπολης. Στο κύριο θέμα ψηφιδωτού σε οικία βου αι. υπάρχουν οκτάγωνα με ζώα, ψάρια και με γυμνές παιδικές μορφές που ιππεύουν δελφίνια. Δεν μοιάζουν με τη γνωστή παράσταση του πτερωτού έρωτα πάνω στο δελφίνι, αλλά με αυτή του έρωτα παιδιών με δελφίνια. Το θέμα ιδιαίτερα δημοφιλές και διαδεδομένο, αξιοποιείται στη μικροτεχνία της βυζαντινής Αιγύπτου, σε υφαντά, γλυπτά, ελεφαντοστάινα και κοσμήϊ ψηφιδωτά ανά τη Μεσόγειο. Το συναντούμε και σε μεσοβυζαντινά περίτεχνα κιβώτια της λεγόμενης μακεδονικής αναγέννησης όπου αντικείμενα τέχνης με εικονίσεις δελφινιών με τον Αρίωνα ή τη λύρα περιγράφονται από τον ποιητή Ιωάννη Γεωμέτρη (10ος αι.): *δελφίς παραπλεί και περιπλεί τη λύραν. Σε μικρογραφίες επίσης χειρογράφων εικονίζονται δελφίνια να παραπλέουν ή να συνοδεύουν βυζαντινά πλοία και να κολυμπούν μαζί με ψάρια και κήτη στα ύδατα των βυζαντινών τοικογραφιών. Όμως μπροστά στη δροσιά των πρωτοβυζαντινών παραστάσεων τα δελφίνια πλέον αυτά μαρτυρούν τη συντελεσθείσα πολιτισμική και αισθητική μετατόπιση, όταν δεν μιμούνται τα παλιά πρότυπά τους: είναι σαν να βγήκαν ψάρια και δελφίνια στην Ξηρά και μετεξελιχθηκαν από μια νέα αισθητική, αυτήν της βυζαντινής τέχνης.*

Ελούντας στην Κρήτη, ή των άλλων παραλίων και νησιώτικων περιοχών αποτελούν μια οικολογικά εναρμονισμένη εικονογραφημένη ζωολογία. Όμως αν και απόλυτα λογικές ως διακόσμηση και σύμβολο, οι απεικονίσεις δελφινιών μας εκπλήττουν ευχάριστα όταν τις συναντούμε στα βουνά και τα όρη. Έτσι αντωπά δελφίνια σχηματίζουν τα πλαίσια ψηφιδωτών λουτρού από το Κάλιο (Αρχαιολ. Μουσείο Δελφών) και βασιλικής στην Αμφισσα. Τέσσερα συμμετρικά δελφίνια γύρω από εγγεγραμμένη σβάστικα σε ψηφι-

δωτό κτιρίου στον Αχινό (αποθήκη Εφορείας Ν. Αγχιάλου). Εκεί όμως που τα δελφίνια ανεβαίνουν στα βουνά είναι στο Κλάφι Ευρυτανίας, στη Βασιλική του Αγίου Λεωνίδα, β' μισό του βου αι., όπου στο πλαίσιο του ψηφιδωτού, αλλά και στο κύριο θέμα υπάρχουν δελφίνια, ψάρια και άλλα θαλασσινά. Δελφίνια εικονίζονται σε τμήμα ψηφιδωτού από κτίριο στη Θήβα και σε βασιλική στο Δίστομο 5ου αι. Σε ψηφιδωτό κτιρίου στη Σπάρτη του βου αι. δελφίνια κοσμούν την ταϊνία του πλαισίου, όπως και σε ορθογώνιο

Ποιητικά δελφίνια

Του **Ξ. Α. ΚΟΚΟΛΗ**

στη Γεωργία

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ, βέβαια, η πρώτη ούτε η τελευταία φορά που τις μεγάλες προσδοκίες («αδικαιολόγητα μεγάλες» τις λέμε, εκ των υστέρων πάντα) μάς τις διαψεύδουν τα πράγματα. Η αλήθεια πάντως είναι ότι περιμένα να συναντήσω περισσότερα και σημαντικότερα δελφίνια στη νεότερη ποίησή μας από όσα τελικά προέκυψαν. Ερευνες αυτού του είδους αρχίζουν, όπως χρόνια τώρα επαναλαμβάνουμε εις ευήκοα (θέλουν, δεν θέλουν) ώτα διδασκομένων, «Από τη βιβλιογραφία! Τα βοηθήματα!». στην περιπτώσή μας, από τους Πίνακες Λέξεων. Για τον Παλαμά δεν διαθέτουμε ή δεν μου είναι προσίτο παρόμοιο βοήθημα· και καθώς οι ποιητικές του σελίδες είναι μεν ενδιαφέρουσες, αλλά είναι και χιλιάδες, ο Παλαμάς μένει εκτός των πλαισίων αυτής της μικροέρευνας. Υποκύπτω ωστόσο στον πειρασμό να ξεκινήσω από τους δύο γενάρχες: Κάλβο και Σολωμό.

Ο Σολωμός, παρά την Ξανθούλα που «εμπήκε στη βάρκουλα να πάει στην ξενιτιά» ή ο πιο θαλασσινός Κάλβος, παρά τα τόσα «νησιά» του, δεν αισθάνθηκαν την ανάγκη να εντάξουν στο ποιητικό τους σύμπαν ούτε ένα δελφίνι, του Ιονίου ή του Αιγαίου. Η απορία «γιατί άραγε;» μάλλον δεν θα βρει πειστική απάντηση, παραμένει όμως μια πιθανόν γόνιμη απορία...

Η απουσία δελφινιών στον Καβάφη είναι μάλλον προβλέψιμη. Ίσως και στον Καρυωτάκη: πρόκειται για δύο ποιητές «του άστεως». Στον Βάρναλη, όμως; Στον Εγγονόπουλο; Γεγονός είναι ωστόσο ότι η έρευνα έδωσε αρνητικό αποτέλεσμα και στους τέσσερις.

Είχα ελπίσει, ευλόγως (ή μήπως από αφελή διαίσθηση;) ότι θα ιδώ δελφίνια να αναπνδούν στους στίχους του καπετάνιου-ποιητή Δ. Γ. Αντωνίου ή του Νίκου Γκάτσου της *Αμοργού* και των τόσων τραγουδιών· ή του Μίλτου Σαχτούρη, έστω και λόγω επώνυμης καταγωγής. Φρούδες ελπίδες: ένα και μοναδικό δελφίνι, κι όχι ιδιαίτερα σημαντικό, σε ολόκληρο τον Γκάτσο. Κανένα στους άλλους.

Δε κωράει, φυσικά, αμφιβολία ότι ποιητικά δελφίνια υπάρχουν: ένα (μόνο!) στον Καββαδία, πέντε στον Εμπειρικό, οκτώ στον Σεφέρη, δεκατρία στον Ελύτη (και πόσα άλλα, βεβαίως, σε άλλους ποιητές, που η μικροέρευνά μας δεν πρόφτανε να τους περιλάβει).

As περιοριστούμε στη συγκομιδή μας, που και πολυμορφία παρουσιάζει, και ποικίλου βαθμού ενδιαφέρον.

Αυτά τα ούτε τριάντα δελφίνια μπορούν να χωριστούν σε κάποιες κατηγορίες: εκείνα που λειτουργούν σε τυπικό σχεδόν νοηματικό επίπεδο, σαν απλές πινελιές σε ζωγραφικό πίνακα· αλλά, που επωμίζονται βαρύτερο ρόλο, πινελιές πάλι, αλλά εντονότερες, που αιχμαλωτίζουν το μάτι· και τέλος, λίγα δελφίνια που είτε έχουν αποκτήσει διαστάσεις συμβόλου, είτε αποτελούν κεντρικά ζωγραφικά στοιχεία σε «εικόνες» που δύσκολα τις ξεχνάει κανείς. Η διάκριση αυτών των τριών κατηγοριών μάλλον δεν βασίζεται σε κριτήρια τόσο αντικειμενικά όσο θα θέλαμε. Είναι όμως κι αυτός ένας τρόπος να συζητήσουμε το υλικό μας.

Η «θάλασσα με τα δελφίνια»

Τη φράση «θάλασσα με τα δελφίνια», που ίσως και να θυμίζει τη «θάλασσα με τα ψάρια» στο γνωστό από λαϊκά παραμύθια κέντημα της κόρης («τη γη με τα λουλούδια, τον ουρανό με τ' άστρα και τη...») τη βρίσκουμε και στον Εμπειρικό («Η αγωγή των θρύλων», *Η σήμερον ως αύριον και ως*

χθες, 1984) και στον Σεφέρη («Ανάμεσα στα κόκαλα εδώ», *Ημερολόγιο καταστρώματος*, β', 1945).

Σε ένα πρώτο λοιπόν επίπεδο το δελφίνι μπορεί να λειτουργεί ως «όνομα περιληπτικών»· ή/και ως κατ' εξοκίν συστατικό της θάλασσας και/ή ως εκπρόσωπος, θα λέγαμε, του υγρού στοιχείου, σε αντιπαράθεση προς τα της ξηράς: «τα δελφίνια και τα ορτύκια» και «σκίουροι και γλιστερά δελφίνια» και τα δύο στον Εμπειρικό («Στροφές στροφάλων», *Ενδοχώρα*, 1945 και «Ανδρος - Υδρούσα», *Η σήμερον* (...)). Αυτά τα δύο καθώς και τα επόμενα τέσσερα αποσπάσματα μπορούν να θεωρηθούν λιγότερο ή περισσότερο και-

ριες, πάντως νοηματοφόρες πινελιές σ' έναν ποιητικό «πίνακα»: «κύματα παίζουν με δελφίνια» στον Εμπειρικό («Ο μέγας θαλαμπόλος, *Η σήμερον* (...))· ή «τρία δελφίνια χοροπνδούν» στον Ελύτη («Ναυτάκι του περιβολιού», *Ηλιος πρώτος*, 1943)· ή, σε τόνους λιγότερο φωτεινούς, «τρία δελφίνια μαυρολογούν γυαλιζοντας» στον Σεφέρη («Το ύφος μιας μέρας», *Στροφή*, 1931)·

ή, στους αντιποδες του προηγουμένου, «είδα φως να τρέχει και μέσα του δελφίνια» στον Ελύτη («Ο εικοσιτετράωρος βίος», *Μαρία Νεφέλη*, 1978).

Το επόμενο απόσπασμα, του Ελύτη πάλι, θα μπορούσε να θεωρηθεί παραλλαγή του «θάλασσα με τα δελφίνια»: μια παραλλαγή όμως που εύστοχα, νομίζω, οδηγεί στο χώρο της μαγικής ρήσης («είπεν ο Θεός και εγένετο...») – και ακόμη πιο πέρα: ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, εκτός από όσα άλλα, «πρόσεχε να προφέρει καθαρά τη λέξη θάλασσα έτσι που να γυαλίσουν μέσα της όλα τα δελφίνια» («Θάνατος και Ανάστασις του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου», *Τα ετεροθαλή*, 1974). Παράλληλο, κατά έναν τρόπο, είναι και το επόμενο ελυτικό απόσπασμα, μόνο που εδώ η «θάλασσα» έχει προαχθεί σε «ελπίδα»: «Και μ' όλα τα δελφίνια της αυγάς' η ελπίδα» («Επέτειος, *Προσανατολισμοί*, 1940).

Τέλος, στον αλφαβητικό πίνακα λέξεων με τις οποίες, όπως ο ίδιος ο Ελύτης σημειώνει, «σχηματίζεται ο χώρος όπως το δάκρυ από τη συγκίνηση. Κι εγώ μέσα του» («Αιγαίοδρομιον», *Ο μικρός ναυτίλος*, 1985, σ. 71), δεν θα μπορούσε να λείπει το δελφίνι.

Σε αρκετές περιπτώσεις το δελφίνι αποτελεί τον έναν όρο μιας σύγκρισης: παρομοίωσης, παραλληλισμού ή μεταφοράς. Ο άλλος όρος μπορεί να είναι ο

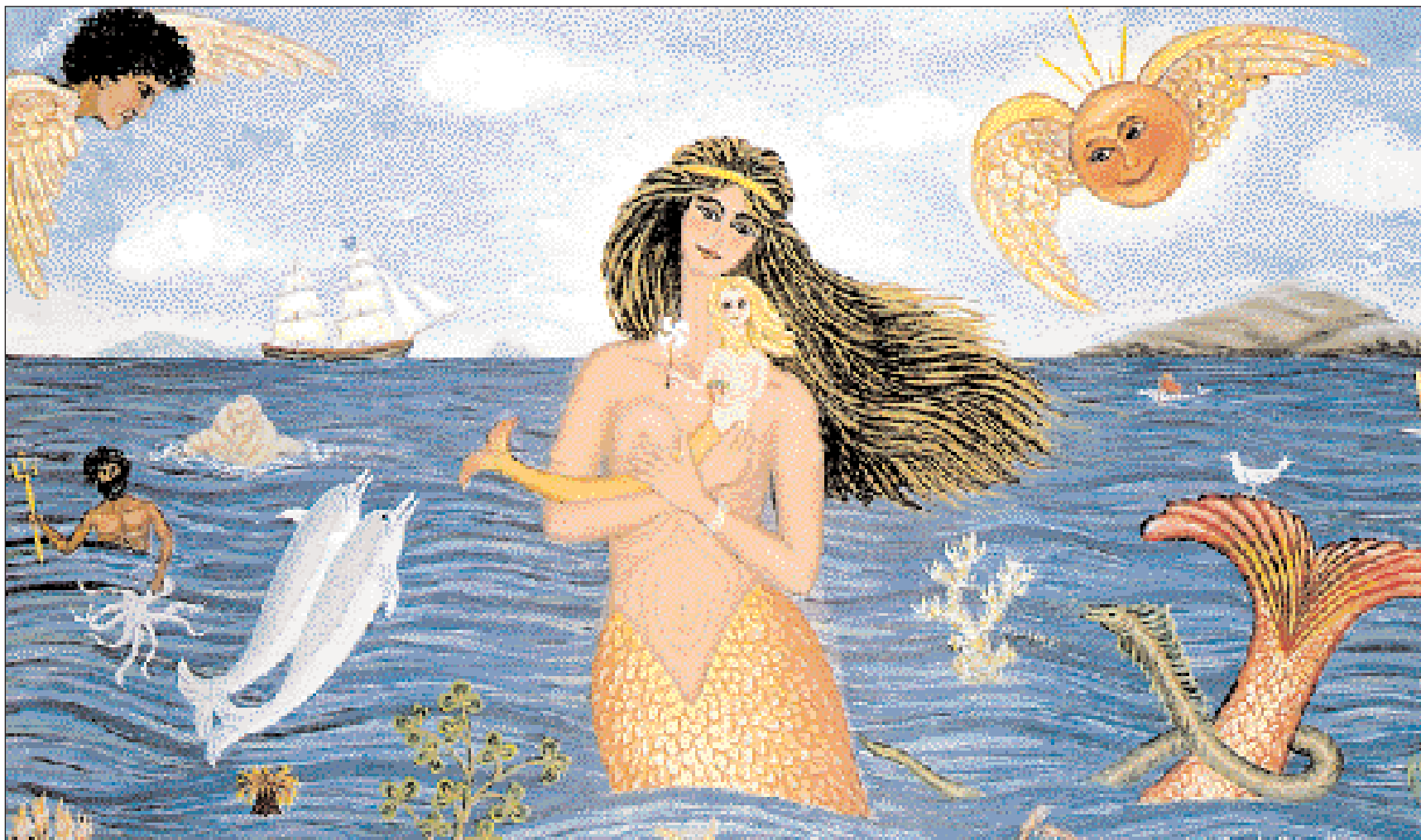

▲ *Κόσμημα του Τοαρούχη, ένα σύμπλεγμα τριαινας με δελφίνι, στο εξώφυλλο του «Αξιον Εστί» του Ελύτη.*

Λίγα αλλά αξια σημασίας είναι τα δελφίνια που ξεπνδούν από τους στίχους της νεότερης ποίησης

◀ *Γελοιογραφία του Θέμου Αννίνου για το γλυπτό του Ιωάννη Βιυσάρη «Ερως επί δελφίνος», δημοσιευμένο στον «Ασμοδαίο» το 1875. Μετακλασικιστικά πρότυπα που ακολουθεί η νεοελληνική γλυπτική στον 19ο αι. αναβιώνει αρκετά θέματα, μυθικά ή μη, της κλασικής αρχαιότητας.*

«αετός» στον Ελύτη: «Αϊτέ Θαλασσών/των ουρανών δελφίνι» («Απόστιχα (...)», *Τα ετεροθαλή*): ή τα «αυτοκίνητα» στον Σεφέρη: «και τρέχαν τ' αυτοκίνητα δείχνοντας / γυαλιστερές πλάτες όπως τα δελφίνια» («Kerk Str. (...)», *Ημερολόγιο καταστρώματος, β'*) ή τα νησιά, όπως στο ποίημα «Υδρα» του Σεφέρη, που αρχίζει με την επίμαχη λέξη: «Δελφίνια φλάμπουρα και κανονιές» (ΙΓ' του *Μυθιστορήματος*, 1935): ή όπως στον ωραίο παραλληλισμό κάποιων Κυκλάδων με «λοξές δελφινιών ράκες» στον Ελύτη («Γένεσις», *Το Αξιον Εστί*, 1959).

Περνώντας από τον εξωτερικό στον μέσα κόσμο, ο παραλληλισμός μπορεί να γίνει είτε με τα «θηράματα» των ερωτικών λογισμών του Εμπειρικού: «βλέπω τα θηράματα των λογισμών μου / δελφίνια που αναδύονται και εισδύουν μες στο κύμα» «Το ρήμα αγναντεύω», *Ενδοχώρα*: ή με τα καλβικά «κινήματα της ψυχής και της φαντασίας» στον Σεφέρη: «και τα δελφίνια κάτω από το χρωματιστό νερό μαυρίζανε γρήγορα σαν τα κινήματα της ψυχής / όμοια με τα κινήματα της φαντασίας (...)» («Les anges sont blancs», *Ημερολόγιο καταστρώματος, α'*, 1940): ή ακόμη και με το «πέρασμα» (και την απώλεια) της νεαρής συντρόφου στον Ελύτη: «Έτσι σ' έχω κοιτάξει που μου αρκεί / να 'χει ο χρόνος όλος αθωωθεί / μεσ' στο αυλάκι που το πέρασμά σου αφήνει / σαν δελφίνι πρωτόπειρο ν' ακολουθεί» (ποίημα VI, *Μονόγραμμα*, 1972).

Μύθος και δυστοπίες

Στον *Ηλιο τον πλιάτορα* (1971) του Ελύτη ο μύθος του μουσικού Αρίωνα, που

τον έσωσαν τα δελφίνια κουβαλώντας τον στην πλάτη τους, αποκτά μια χαριτωμένη παραλλαγή: Ο Ηλιος λέει ότι από «όλους τους τόπους (...) μόνον ετούτον», δηλαδή την Ελλάδα, αγαπάει «με τα μικρά χαμίνια του / καβάλα στα δελφίνια του»: τα ανήλικα «χαμίνια» είναι σαν ν' αποτελούν μια «δημοκρατικότερη» εκδοχή του πανάρχαιου μύθου.

Δεν έχω τρόπο να το αποδείξω, αλλά μου φαίνεται αρκετά πιθανό, πίσω από το αφηνίδιο «δελφινοκόριτσο» στο ομότιτλο ποίημα-τραγούδι του Ελύτη (*Τα ρω του έρωτα*, 1972), να υπόκειται ο μύθος της γοργόνας. Όπως και να 'ναι, την ωραία αυτή σύνθετη λέξη, που μάλλον αποτελεί νεολογισμό, τη συναντούμε και σε ποίημα χρονολογημένο στα 1946: «μεσ' από του πόντου τις / αμπελοβραγιές πηδώντας τα δελφινοκόριτσα / βγάζουν κρυγίες φωνές αγριοπερίστερων» («Δώδεκα νήσων άγγελος», *Τα ετεροθαλή*).

Πιο σπάνια, αλλά γι' αυτό και πιο αποτελεσματικά, το δελφίνι εμφανίζεται, πρώτον, μέσα σε μια εφιαλτική εικόνα ή, δεύτερο, μέσα σ' ένα κακό όνειρο ή, τρίτο, μέσα σε μια δυστοπία: με τη σειρά:

(α) «Σαλτάρει ο γλάρος το δελφίνι να στραβώσει»: το μόνο δελφίνι στα ποιήματα του Νίκου Καββαδία («Γυναίκα» *Τραβέρσο*, 1975):

(β) «Και δεν άνοιγε η πόρτα / κι έλεγε πως οι φίλοι σου χτυπούσαν δυνατά με μια μεγάλη απόγνωση κι ήσουν κι εσύ μαζί τους / αλλά δεν άκουγες τίποτε κι ανέβαιναν γύρω σου βουβά δελφίνια μέσα στα φύκια» από το ποίημα του Σεφέρη «Les anges sont blancs» (ό.π.):

▲ **Θέμη Τουρώνη, «Το θαλασσινό τριφέλλι», ζωγραφική σε ξέλο. Στη νεοελληνική τέχνη, το δελφίνι ως θέμα απονοιάζει. Παρουσιάζεται μόνο ως διακοσμητικό συμπληρωματικό σε θαλασσινές συνθέσεις, όπως σε αυτήν του Τουρώνη.**

(γ) «Η θάλασσα: πώς έγινε έτσι η θάλασσα; / (...) Μα μπορεί να κακοφορμίσει η θάλασσα; / Ένα δελφίνι την έσκισε μια φορά / κι ακόμη μια φορά / η άκρη του φτερού ενός γλάρου» («Επί σκηνής», Δ', *Τρία κρυφά ποιήματα*, 1966). Αυτήν την κακοφορμισμένη θάλασσα του Σεφέρη, που «ένα δελφίνι την έσκισε», όπως το νυστέρι μια πυορρούσα πληγή, ο αναγνώστης, ο σημερινός τουλάχιστον, δεν μπορεί βέβαια παρά να την προσλάβει μέσα στο πλαίσιο μιας οικολογικής δυστοπίας.

Δύο μείζονα θέματα

Το δελφίνι, εκτός από μέγας εραστής μουσικής, έχει κατά καιρούς συμβολίσει, όπως μας πληροφορεί αρμόδιο λεξικό, αρκετά πράγματα: το νερό, τη γονιμότητα, την ταχύτητα, τη σωτηρία, τον Σωτήρα Ιησού κ.ά. Θεωρήθηκε επίσης ψυχοπομπός: και σε πρωτοχριστιανικούς τάφους η απεικόνιση της τριάδας δελφίνι – τριαινα – άγκυρα υποδήλωνε το θάνατο του Χριστού.

(Α) Στο *Αξιον Εστί* του Ελύτη, μέσα στο πλαίσιο μιας ευχής που θα εκπληρωθεί στο τέλος, το δελφίνι αναλαμβάνει πρώτα ν' αλλάξει, έως και να καταργήσει το «νόημα» κάθε θρησκευτικής θυσίας και, συνακόλουθα, «να λύσει το σχήμα του Σταυρού»: έτσι ώστε, στο τέλος, σε συνδυασμό με την Τριαινα, ν' αντικαταστήσει το χριστιανικό σύμβολο. Η ευχή: «σύρετέ μου στα μάτια ένα δελφίνι / (...) Να περνά και να σβύνει την πλάκα του βωμού / και ν' αλλάξει το νόημα του μαρτυρίου / Οι αφροί του λευκού ν' αναπνέουν επάνω / τον Ιέρακα και τον Ιερέα να πνίξουν! / Να περνά και να λύνει το σχήμα του

Σταυρού / και στα δέντρα το ξύλο να επιστρέφει» (ψαλμός ΙΒ΄, στ. 8, 11-16· βλ. και στ. 28-29). Η εκπλήρωση της ευχής: στον εξόδιο ψαλμό ΙΖ΄, εκεί όπου «σε χώρα μακρυνή και αναμάρτυπη τώρα πορεύομαι» και «μεγάλα μυστήρια βλέπω και παράδοξα», ανάμεσα στα άλλα βλέπω «Τρίαίνα με δελφίνοι το σημάδι του Σταυρού» (στ. 11). Ας σημειωθεί ότι *Το Αξιον Εστί* «εισάγεται» με το σύμπλεγμα «τρίαίνα με δελφίνοι»: αυτό το τυπογραφικό κόσμημα τυπώνεται στο εξώφυλλό του (βλ. σχετικά και στο βιβλίο μου *Για «Το Αξιον Εστί» του Ελύτη, Μια οριστικά μισοτελειωμένη ανάγνωση*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 18-22, 44, 90 και 103-104).

(Β) Πριν από τον πόλεμο ο Σεφέρης παραλλήλιζε, όπως είδαμε, τα δελφίνια «με τα κινήματα της ψυχής (...) με τα κινήματα της φαντασίας». Όταν τον Οκτώβριο του 1951 θα επισκεφθεί, μετά από τριανταπέντε χρόνια, την πατρίδα του τη Σμύρνη και τη διπλανή Εφεσο (βλ. *Μέρες, ε΄*), το δελφίνι θα ξαναεμφανιστεί μέσα σε μια παρομοίωση («Μνήμη, β΄ - Εφεσος», *Ημερολόγιο καταστρώματος, γ΄*, 1955):

«(...) Είναι παντού το ποίημα. Η φωνή σου
καμιά φορά προβαίνει στο πλευρό του
σαν το δελφίνι που για λίγο συντροφεύει
μαλαματένιο τρεχαντήρι μες στον ήλιο
και πάλι χάνεται(...).

Από τα δελφίνια που «κάτω από το χρωματιστό νερό μαυρίζανε (...) όμοια με τα κινήματα» του εσωτερικού μας κόσμου (μια «λήψη», θα λέγαμε, κοντινή και σχεδόν κάθετη προς τα κάτω) έχουμε περάσει σε ένα «πλάνο» πανοραμικό, γεμάτο φως: το «τρεχαντήρι - ποίημα» ταξιδεύει ολόλαμπρο και το «δελφίνι - η φωνή σου» το συνοδεύει πότε πότε «για λίγο». Υπάρχει ωστόσο, αν βλέπω σωστά, μια λεπτή κλωστή που συνδέει εκείνα τα προπολεμικά δελφίνια μ' ετούτα: η ποιητική «φωνή σου» δεν μπορεί να μην πηγάζει από κάποια «κινήματα της ψυχής (...) κινήματα της φαντασίας».

Το σονέτο του Σικελιανού «Τρεχαντήρι» πρωτοδημοσιεύτηκε το 1914 (βιβλιογραφία Κατσιμπαλη, αριθ. 91): τυπώθηκε το 1946 στον πρώτο τόμο του *Λυρικού Βίου* (τώρα στην έκδοση Απαντα, επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδη, τόμ. 2, 1966).

Καταμεσής ανέμου η τρεχαντήρι,
με τα πανιά της τόξα τεντωμένα,
του δοιακιού τη στερνήν επήρε γύρα
στα γαλανά βουνά τα γυμνωμένα...

Κι ο αιθεροδόμος βόγκος που επλημμύρα
στα ξάρτια, στα πρυμνήσια,
στην αντένα
-δελφίνια παρατρέχανε ολοένα-
την έκρουε μες στο κύμα, ολόρπη
τη λύρα!

Δίκοπη σπάθα, εξέσκιζε η καρίνα...

Κι ο αφρός στην πρύμνα, χώριος σε δυο κρίνα,
των σταλιών ανατίναξε το σείτρο...

Σαν, μ' ένα «λάσκα!» -ο ήλιος μεσουράνει-
στον Σαλώνων εμπήκε το λιμάνι
με τον καταμεσήμερο μαΐστρο!

Εδώ τα δελφίνια εμφανίζονται, βέβαια, μέσα σε παρενθετικές παύλες, αλλά σε καίρια στιγμή: αμέσως πριν από τον παραλληλισμό της τρεχαντήρας με «ολόρπη λύρα». (Παρενθετικά: όχι σπάνια οι παρενθέσεις και οι παρενθετικές παύλες υπογραμμίζουν εμφατικά το κείμενο που περικλείουν. Εξάλλου, και η φράση «ο ήλιος μεσουράνει», η πιο «φωτεινή» σ' αυτό το «καταμεσήμερο» ποίημα, βρίσκεται και αυτή σε παρενθετικές παύλες).

Τα δελφίνια του ποιήματος, έτσι όπως συντροφεύουν τη λύρα-καράβι, φέρνουν στο νου -κι όχι μόνο τον δικό μου, θέλω να ελπίζω- τη μυθική εικόνα με τα μαγεμένα από τη μουσική δελφίνια που περιβάλλουν σωτήρια τον δεξιότεχνη της λύρας Αρίωνα.

Νομίζω ότι το σονέτο του Σικελιανού μπορεί γόνιμα να συσχετιστεί με το απόσπασμα από τη σεφερική «Μνήμη, β΄»: από τη μια, η τρεχαντήρα - όργανο μουσικής και από την άλλη το τρεχαντήρι - ποίημα· κι ακόμη: στο ένα κείμενο, τα ερωτευμένα με τη μουσική συνοδευτικά δελφίνια· στο άλλο, το δελφίνι - φωνή σου που αξιώνεται να συντροφεύσει το πανταχού παρόν ποίημα - καράβι.

Η ευαισθησία του καθενός μας μπορεί να αξιοποιήσει αυτή τη συσχέτιση, που ίσως παραμένει, ως ένα βαθμό, εκκρεμής, δεν παύει όμως να είναι αρκούτσως, πιστεύω, ερεθιστική. 🌸

Βιβλιογραφικές πληροφορίες:

Σολωμός: *Ερατ. Γ. Καφωμένος κ.ά.* «Λεξικό Σολωμού, Πίνακας λέξεων του ελληνόγλωσσου σολωμικού έργου», Ιωάννινα 1983.

Κάλβος: *Anna Gentilini* «Γλωσσάριο» στην κριτική έκδοση του *F.M.*

Rontani, «Ανδρέα Κάλβου - Ωδαί», 1970.

Καβάφης: *Ξ. Α. Κοκόλης*, «Πίνακας λέξεων των 154 ποιημάτων του Κ. Π. Καβάφη», 1976· ελέγχθηκαν επίσης και τα «Αποκηρυγμένα», τα «Ανέκδοτα» και τα «Ατελή ποιήματα».

Καρνωτάκης: *Massimo Peri*, «Πίνακας λέξεων του Καρνωτάκη», Padova 1983.

Βάρναλης: ελέγχθηκαν τα «Ποιητικά» (1956), «Ελεύθερος κόσμος» (1965), «Οργή λαού» (1975) και «Ο προσκνητής» (1976).

Εγγονόπουλος: *Αδ. Κομπής*, «Πίνακας λέξεων των ποιημάτων του Νίκου Εγγονόπουλου», Ηράκλειο 1999.

Δ. Ι. Αντωνίου: ελέγχθηκαν τα «Αντίες» (1967), «Χάι-Κάι και Τάνκα» (1972) και η ανθολόγηση του *Μαν. Μαυρολέων* «Ποιήματα» της σειράς «Ο ανθολόγος Ερμής» (1998).

Γκάσος: ελέγχθηκαν η «Αμοργός» (1943) και «Όλα τα τραγούδια» (1999)· το μοναδικό δελφίνι, στους μη μελοποιημένους στίχους με τον τίτλο «Καλλιπαις», σ. 567.

Σαχτούρης: *Γ. Δ. Παπαντωνάκης*, «Πίνακας λέξεων των εκδομένων ποιημάτων του Μίλιου Σαχτούρη», 1995· ελέγχθηκε και η συλλογή «Εκτοίε» (1996).

Καββαδίας: *Βασιλική Γκούμα*, «Συμφραστικός πίνακας λέξεων των τριών ποιητικών συλλογών του Νίκου Καββαδία, «Μαραμπού» «Πούου» και «Τραβέρσο» [δακτυλογρ. μεταπτυχιακή εργασία], Θεσσαλονίκη 1998.

Εμπειρικός: ελέγχθηκαν τα ποιητικά βιβλία «Υψικάμινος» (1935), «Ενδογώρα» (1945), «Οκτώνα» (1980) και «Η σήμερον ως αίριον και ως χθες» (1984).

Σεφέρης: *Ξ. Α. Κοκόλης*, «Πίνακας λέξεων των «Ποιημάτων» του Γ. Σεφέρη», 1975· ελέγχθηκε επίσης και το «Τεράδιο Γυμνασμάτων, β΄» (1976).

Ελύτης: *Ν. Χ. Κεφαλίδης - Γ. Κ. Παπάζογλου*, «Πίνακας λέξεων των «Ποιημάτων» του Οδυσσέα Ελύτη», Θεσσαλονίκη 1985· ελέγχθηκαν επίσης οι συλλογές «Ο μικρός νατίλος» (1985), «Τα ελεγεία της Οζώπειρας» (1991), «Αντικα της Λήψης» (1995) και «Εκ των πλησίων» (1998). [Οι παρένθετες χρονολογίες αφορούν την πρώτη έκδοση].

Λεξικό συμβόλων: *Ad de Vries*, «Dictionary of Symbols and Imagery», North - Holland, Αμστερνταμ - Λονδίνο 1974.

▲ Τα δελφίνια εξακολουθούν να κολυμπούν στη θάλασσα. Ωστόσο, στη νεοελληνική ποίηση είναι δυσεύρετα (φωτ.: Ι. Σιώρη / WWF Ελλάς).

▲ **Ρινοδέλφιο:** το πιο κοινό είδος στις ελληνικές θάλασσες με γεροδεμένο σώμα, κοντόχοντρο ρύγχος και ραχιαίο πτερύγιο στη μέση της ράχης (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

Στις ελληνικές θάλασσες

Του **ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΛΠΑΚΗ**

ΔΕΛΦΙΣ

ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ είναι γνωστά περισσότερα από 30 είδη δελφινιών, αριθμός που δεν θεωρείται οριστικός, καθώς υπάρχουν διαφορετικές απόψεις επιστημόνων για την ταξινόμησή τους.

Τα δελφίνια ζουν σε όλα τα θαλάσσια περιβάλλοντα (π.χ. σε πελαγίσια και παράκτια νερά, σε τροπικά, εύκρατα αλλά και ψυχρά κλίματα), ενώ πέντε είδη ζουν στα γλυκά νερά της Νοτίου Αμερικής και της Ασίας (είναι τα λεγόμενα «ποταμοδέλφια»).

Στις ελληνικές θάλασσες έχουν εντοπιστεί μέχρι σήμερα τέσσερα είδη μικρόσωμων δελφινιών (μήκος από 1,80 έως 3,50 μ.) και τρία μεγαλόσωμα (5–9,50 μ.), πολύ σπάνια. Αποτελούν δηλαδή το 1/5 των ειδών δελφινιών του πλανήτη, ενώ στην υπόλοιπη –πέραν της Ελλάδος– Μεσόγειο έχουν καταγραφεί επιπλέον τέσσερα είδη δελφινιών που είναι

σπάνιοι επισκέπτες (τρία από αυτά έρχονται μέσω του στενού του Γιβραλτάρ από τον Ατλαντικό Ωκεανό και το ένα μέσω της διώρυγας του Σουέζ από την Ερυθρά Θάλασσα). Ουσιαστικά δηλαδή, στη Μεσόγειο, που έχει μόλις το 1% του παγκόσμιου θαλάσσιου νερού και δεν είναι ευτροφική θάλασσα, όπως οι τροπικές, απαντά το 1/3 των ειδών δελφινιών του κόσμου.

Αναλυτικότερα, στην Ελλάδα απαντούν τα παρακάτω είδη:

Ρινοδέλφιο (*tursiops truncatus*). Μήκος 2,60-3,50 μ. Το γνωστότερο είδος και το πιο κοινό, μαζί με το επόμενο. Ο χρωματισμός του είναι γκριζος σκούρος στην πλάτη, πιο ανοιχτόχρωμος στα πλευρά και η κοιλιά άσπρη. Έχει χαρακτηριστικό κοντόχοντρο ρύγχος και χοντρούτσικα δόντια. Το σώμα του είναι γεροδεμένο και το ραχιαίο πτερύγιο που βρίσκεται στο μέσο της ράχης είναι μεγάλο και δρεπανόσχημο. Ζει σε όλο το ελληνικό αρχιπέλαγος.

Ζωνοδέλφιο (*stenella coeruleoalba*). Μήκος 1,80-2,20 μ. Καθαρά πελαγίσιο είδος, που απλώς περνάει από παρά-

◀ **Ορκα:** το μεγαλύτερο είδος δελφινιού, με μήκος που φθάνει τα 9,5 μέτρα. Το ραχιαίο πτερύγιο των αρσενικών μπορεί να φθάσει τα 2 μέτρα (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

κτια νερά, συχνά μετακινούμενο σε ομάδες αρκετών δεκάδων ατόμων. Το σώμα του είναι πιο στενόμακρο από του ρινοδέλφινου, η ράχη του σκούρα μελανί-μαύρη. Στα πλευρά, κυρίως γαλαζόλευκο με σχέδια. Χαρακτηριστική μαύρη ζώνη αρχίζει από το μάτι, διασχίζει τα πλευρά κάπως χαμηλά και φτάνει ως τον πρωκτό. Στο ύψος του μεγάλου και γαμψού ραχιαίου πτερύγιου και στα πλευρά υπάρχει χαρακτηριστικός δίχρωμος διάκοσμος από μια σκούρα σφήνα που κατευθύνεται προς τα εμπρός και κάτω, και μπροστά της μια αντίθετη κατεύθυνση λευκή. Το ραχιαίο πτερύγιο βρίσκεται στο μέσο του σώματος και το ρύγχος είναι στενόμακρο. Τα δόντια είναι πολλά και μικρά.

Δελφίνι (*delphinus delphis*). Μήκος 1,70–1,80 μ. Έχει ίδιο σχήμα και συνήθειες με το προηγούμενο, με το οποίο συχνά το συνέχεαν παλαιότερα οι μη ειδικοί στη χώρα μας. Σήμερα είναι πολύ σπάνιο στη Μεσόγειο και στην Ελλάδα εμφανίζεται πλέον, συχνά μόνο σε ορισμένα μέρη. Από τα πιο πολύχρωμα είδη, το δελφίνι έχει χαρακτηριστικό άσπρο μπάλωμα στο ραχιαίο, που είναι σαν δακτυλικό αποτύπωμα, μοναδικό σε σχήμα και μέγεθος για το κάθε άτομο. Στα πλευρά έχει περιπλοκά αλλά χαρακτηριστικά χρωματικά σχέδια: από το ύψος του ματιού έως και το ύψος του ραχιαίου πτερύγιου, τα πλευρά είναι κιτρινόλευκα. Από εκεί που τελειώνει το κίτρινο και προς τα πίσω κυριαρχεί το γκριζό που σκουραίνει πιο κάτω. Η συνάντηση των δύο

▶ **Ζωνοδέλφινιο:** κοινό είδος στην Ελλάδα, καθαρά πελαγίο, που απλώς περνάει από παράκτια νερά (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

▶ **Ψευδόρκα:** το πιο σπάνια παρατηρούμενο είδος δελφινιού στις θάλασσες της χώρας μας. Φθάνει εδώ προερχόμενο από τον Ατλαντικό (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

▲ Δελφίνια: καθένα από αυτά έχει χαρακτηριστικό μπάλωμα στο ραχιαίο πτερύγιο, που είναι μοναδικό σε σχήμα και μέγεθος για κάθε άτομο (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

πλευρικών αποχρώσεων γίνεται κάτω από το ραχιαίο πτερύγιο, ενώ όριό τους είναι μια σκουρόχρωμη «σφήνα» με τη μύτη προς τα κάτω, που μοιάζει σαν κοντόχοντρο «είδωλο» του ραχιαίου πτερυγίου. Αυτή η σκούρα «σφήνα» είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική του Δελφινιού, όπως και ο οβάλ κιτρινωπός χρωματισμός.

Γράμπος (*grampus griseus*) (3-4 μ.)
Έχει σώμα γεροδεμένο έως τη μέση, όπου και το πολύ μεγάλο και γαμψό ραχιαίο πτερύγιο. Από εκεί και πίσω λεπταίνει απότομα. Δεν έχει ρύγχος, ενώ φέρει λίγα κο-

Εχουν εντοπισθεί επτά είδη δελφινιών

ντρά δόντια μόνο στα κάτω σαγόνια. Γκριζόχρωμο ζώο, σε νεαρή ηλικία σκούρο, γίνεται ασπριδερό με την πάροδο των χρόνων, πιο σκούρα τα πτερύγια και η περιοχή γύρω από τα μάτια. Χαρακτηριστικές άσπρες «γραντζουνιές» σε ολόκληρο το κορμί. Πελαγίσιο είδος, υπάρχει σε όλα τα βαθιά νερά μας, αλλά σε μικρό αριθμό. Τρώει μονάχα καλαμάρια μεσοπελαγικά.

Τα υπόλοιπα τρία είδη, πολύ σπάνια στην Ελλάδα, είναι τα εξής:

Ορκα (*orcinus orca*) (6-9,50 μ.). Εί-

ναι το μεγαλύτερο δελφίνι και παλαιότερα ονομαζόταν «φάλαινα-φονιάς». Έχει χαρακτηριστικό ασπρόμαυρο χρωματισμό και μεγάλα, στρογγυλωπά μπροστινά πτερύγια (για γρήγορους ελιγμούς σε υψηλές ταχύτητες). Τα αρσενικά ενήλικα άτομα έχουν ίσιο και ψηλό ραχιαίο πτερύγιο (1,80-2 μ. ψηλό).

Ψευδόρκα (*pseudorca crassidens*) (5-6 μ.). Κατάμαυρο ζώο με στενόμακρο σώμα και μακρύ κεφάλι χωρίς ρύγχος. Άσπρος χρωματισμός στην κοιλιά. Μεγάλο και γαμψό ραχιαίο πτερύγιο στο μέσο του σώματος. Τα μπροστινά πτερύγια έχουν χαρακτηριστικό καμπούριασμα στην μπροστινή τους κόψη.

Μαυροδέλφινιο (*globicephala melaena*) (4,5-8 μ.). Μαύρο, όπως και το προηγούμενο είδος, αλλά με χαρακτηριστικό σφαιρικό μέτωπο και χαμηλό και μακρύ ραχιαίο πτερύγιο, που βρίσκεται πολύ μπροστά από το μέσο του γεροδεμένου σώματος. Μπροστινά πτερύγια στενόμακρα και στενόμακρο άσπρο χρωματισμό στην κοιλιά. Είναι το πιο σπάνιο παρατηρούμενο από τα δελφίνια της Ελλάδας, προερχόμενο, όπως και τα προηγούμενα δύο, από τον Ατλαντικό. ❧

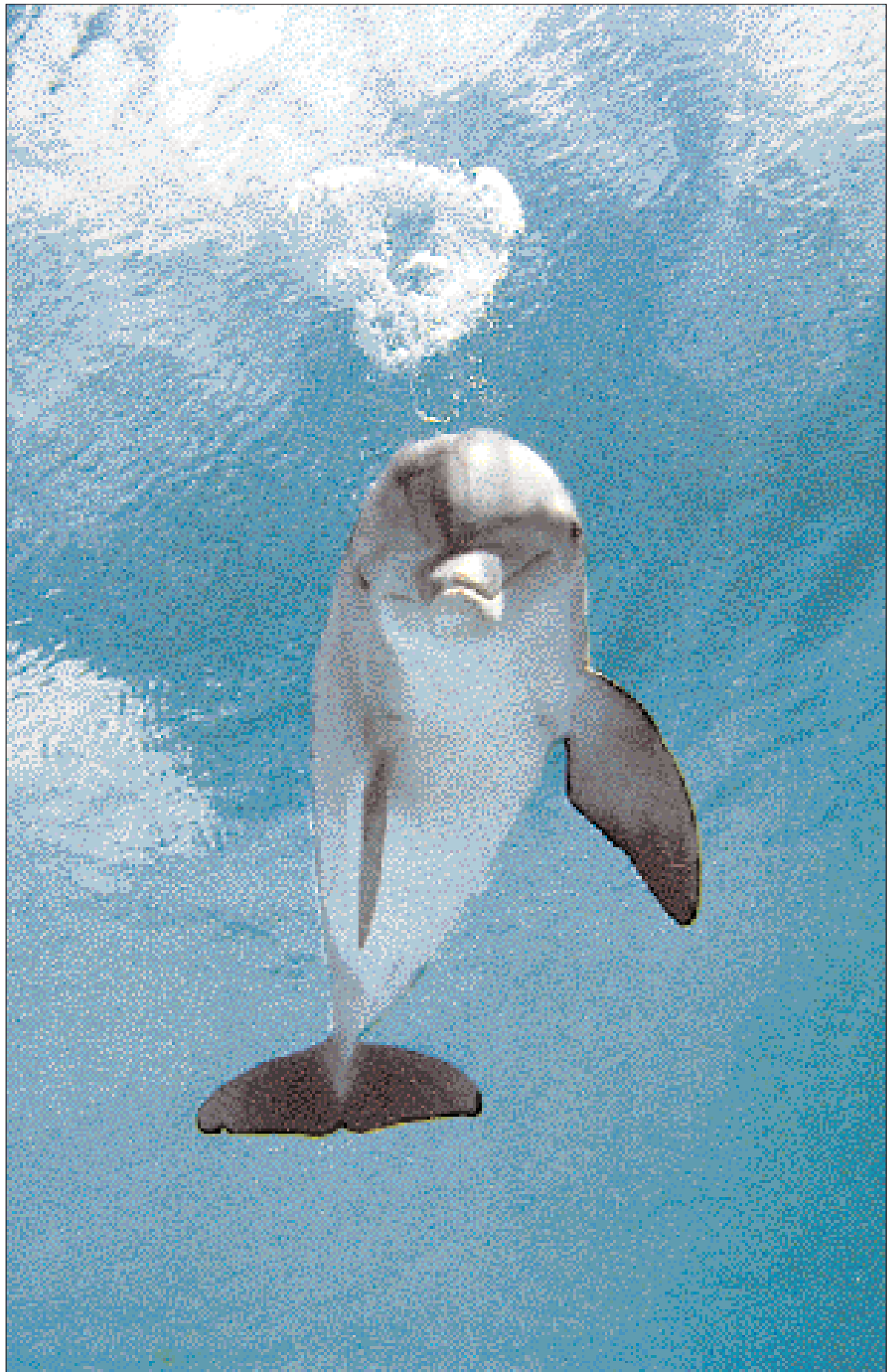
Η κοινωνία των δελφινιών

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΑΒΒΪΔΗ

ΤΑ ΔΕΛΦΙΝΙΑ είναι θηλαστικά που έχουν προσαρμοστεί τέλεια στην υδρόβια ζωή. Οι πρόγονοί τους ήταν τετράποδα θηλαστικά της ξηράς, τα Κρεόδοντα (οικογένεια: Μεσονυχίδες), που σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες ανακαλύψεις απολιθωμάτων, πριν από 53 εκατομμύρια χρόνια επέστρεψαν στο υγρό στοιχείο (που ως γνωστόν είναι το λίκνο της ζωής στον πλανήτη μας).

Αρχικά, τα πανάρχαια αυτά θηλαστικά βουτούσαν στα ρηχά για να βρουν τροφή και γύριζαν μετά στην ξηρά. Σιγά - σιγά όμως, εξειδίκευσαν τόσο πολύ τον τρόπο ζωής τους και ταυτίστηκαν τόσο με το νερό, ώστε από κάποιο πρώιμο στάδιο της εξέλιξής τους έπαψαν πλέον να βγαίνουν στην ξηρά. Με το πέρασμα δεκάδων χιλιάδων αιώνων έχασαν σιγά - σιγά τα πίσω άκρα τους και τη λεκάνη που τα στηρίζει. Παράλληλα, ανέπτυξαν μια πανίσχυρη μυώδη ουρά, που στην άκρη της ενισχύθηκε με δύο οριζόντια χόνδρινα πτερύγια, που αποτελούν και το προωθητικό σύστημα των κητωδών. Τα μπροστινά τους άκρα μετατράπηκαν σε πτερύγια, διατηρώντας ολόκληρο τον αρχικό τους σκελετό (ωμοπλάτη, βραχιόνιο, πήχυ, μετακαρπικά οστά και φάλαγγες δακτύλων), τροποποιημένο όμως έτσι, ώστε να έχει πλέον συμπαγή υφή, χωρίς αρθρώσεις σε καρπό και αγκώνα και προσαρμοσμένο στη μορφή του μπροστινού πτερύγιου, που σε τομή θυμίζει το φτερό του αεροπλάνου. Τα περισσότερα είδη δελφινιών έχουν αναπτύξει στη ράχη ένα ακόμη χόνδρινο πτερύγιο (σαν αυτά της ουράς), που βοηθάει στον έλεγχο της κολύμβησης, ιδίως σε υψηλές ταχύτητες.

Ταυτόχρονα, το ρύγχος τους επιμυκύνθηκε και τα δόντια τους σιγά - σιγά έχασαν την αρχική διαφοροποίησή τους σε κοπτήρες, κυνοδόντες, προγόμφιους και γομφίους (τραπεζίτες) -χρήσιμα για τη μάσηση- και μετατράπηκαν σιγά - σιγά σε απλά δόντια, χαρακτηριστικού σχήματος και μεγέθους για το κάθε είδος δελφινιού, έχοντας όλα μία μονάχα ρίζα. Εγιναν δηλαδή συλληπητήρια δόντια. Έτσι, τα δελφίνια δεν μασούν την τροφή τους, όπως συμβαίνει και στους κροκόδειλους και τους καρχαρίες. Μικρά κομμάτια τροφής καταπίνονται αμάσητα, ενώ τα μεγαλύτερα αρπάζονται στα δυνατά σαγόνια και με απότομες κινήσεις του κεφαλιού δεξιά - αριστερά, αποσπώνται μπουκιές που στη συνέχεια καταπίνονται αμάσητες. Η δουλειά της πέψης ξεκινάει στο πρώτο στομάχι. Αξίζει να αναφερθεί η -μακρινή- συγγένεια αυτών των πλασμάτων με τα μηρυκαστικά, που έχουν 4 στομάχια, ενώ τα δελφίνια έχουν 3. Ο

▲ Ο «φουητήρας», το ρουθούνι του δελφινιού, βρίσκεται στην κορυφή του κεφαλιού και επιτρέπει στο ζώο να αναπνέει, ενώ ονομαστικά είναι βυθισμένο (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

κοντινότερος εν ζωή συγγενής των κητώδων είναι ο ιπποπόταμος.

Το δελφίνι μαζί με την τροφή του καταπίνει και κάποια ποσότητα θαλάσσιου νερού. Γι' αυτό τα νεφρά του έχουν τροποποιηθεί σε συσσωματώματα μικρότερων οργάνων, ώστε να φιλτράρουν αποτελεσματικά το αλμυρό νερό και να απομακρύνουν το αλάτι.

Τα ρουθούνια του δελφινιού, που αρχικά βρίσκονταν στην άκρη του ρύγχους, μετατοπίστηκαν σιγά - σιγά στην κορυφή του κεφαλιού και στο ύψος των ματιών, ούτως ώστε να μπορεί το ζώο να αναπνέει, ενώ ουσιαστικά είναι βυθισμένο. Μάλιστα δε, τα δύο ρουθούνια όλων των οδοντοκτιτών ενώνονται σε έναν ρινικό σωλήνα, λίγο πριν φτάσουν στην επιφάνεια του ζώου και έτσι εξωτερικά τα δελφίνια εμφανίζονται να έχουν ένα μόνο ρουθούνη, τον επονομαζόμενο «φυστήρα» (επειδή ξεφυσάει δυνατά), που κλείνει με ειδική βαλβίδα κατά την κατάδυση.

Το σώμα του δελφινιού έχει σχήμα απόλυτα προσαρμοσμένο στην υποβρύχια κολύμβηση και μάλιστα για υψηλές ταχύτητες. Το σχήμα του είναι αεροδυναμικό (και όχι υδροδυναμικό), με εκπληκτικές κολυμβητικές επιδόσεις για το ζώο, με ελάχιστη αντίσταση στο νερό. Σ' αυτό συμβάλλει και η ειδική υφή της επιδερμίδας του, που επιτρέπει στο κήτος να γλιστράει στο νερό με καταπληκτική ευκολία. Η επιδερμίδα του είναι πολύ λεπτή και από κάτω το σώμα βρίσκεται μέσα σε μια «στολή» από το λεγόμενο υποδόριο λίπος, με εξαίρεση τα πτερύγια (μπροστινά, ραχιαία και ουραία). Αυτή η επένδυση λειτουργεί όπως ακριβώς και σε εμάς η στολή καταδύσεως μαζί με τη ζώνη με τα βάρη: εξασφαλίζεται θερμομόνωση και ουδέτερη πλευστότητα.

Αισθήσεις

Από τις πέντε γνωστές μας αισθήσεις τα κητώδη δεν έχουν την όσφρηση, ενώ και η γεύση έχει εξειδικευτεί απλώς στο να ανιχνεύει το κήτος το

◀ Το πανάρχαιο θηλαστικό εγκατέλειψε την ξηρά για να ζήσει στη θάλασσα. Τα πίσω πόδια και η λεκάνη χάθηκαν και στη θέση τους αναπτύχθηκε η ουρά. Τα μπροστινά άκρα μετατράπηκαν σε πτερύγια, το ρύγχος επιμηκύνθηκε (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

χημικό περιβάλλον μέσα αλλά και γύρω από το στόμα. Η όρασή τους ποικίλλει πολύ από είδος σε είδος: μερικά από τα 5 είδη ποταμοδελφινιών είναι ουσιαστικά τυφλά, ενώ τα περισσότερα θαλάσσια είδη δελφινιών μπορούν να βλέπουν αρκετά καλά τόσο μέσα όσο και έξω από το νερό. Όμως, η όραση έχει περιορισμένη χρησιμότητα στο νερό, έτσι κι αλλιώς, αφού τα ζώα αυτά περνούν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους στα σκοτεινά βάθη, είτε σε ταραγμένα νερά, όπου η ορατότητα είναι μικρή, ακόμη και κοντά στην επιφάνεια.

Η ακοή είναι πολύ πιο σημαντική για τα κητώδη. Είναι αποτελεσματική μέρα και νύχτα και δεν επηρεάζεται από την ορατότητα. Επιπλέον ο ήχος

Οι πολλές και εκπληκτικές προσαρμογές τους στην υδρόβια ζωή

ταξιδεύει στο νερό περίπου 5 φορές πιο γρήγορα απ' ό τι στον αέρα και μπορεί να γίνει αντιληπτός σε πολύ μεγαλύτερες αποστάσεις. Παρόλο που τα κήτη έχουν χάσει τα ευδιάκριτα εξωτερικά αφτιά (που είναι τυπικά στα περισσότερα από τα υπόλοιπα θηλαστικά), έχουν πολύ μικρούς ακουστικούς πόρους (τροπιπίτες) στο δέρμα πίσω από τα μάτια. Τα δελφίνια μπορούν να λάβουν ηχητικά σήματα και με τα κάτω σαγόνια. Γενικά πάντως, όλο το σώμα τους είναι ευαίσθητο στους ηχητικούς κραδασμούς.

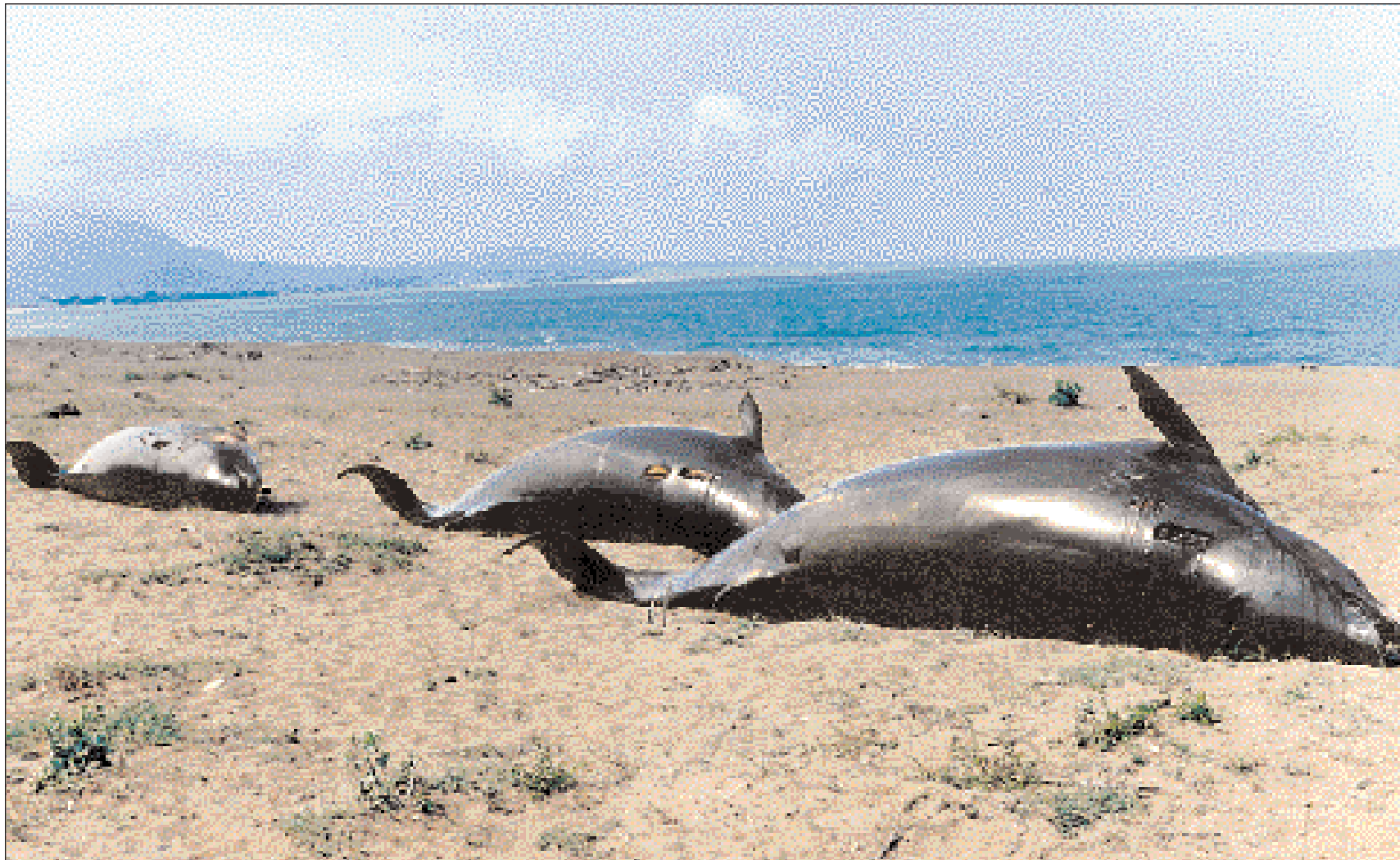
Τα δελφίνια έχουν μια έκτακτη αίσθηση, άγνωστη σε εμάς. Ονομάζεται «Γεωμαγνητισμός» και δίνει τη δυνατότητα για ανίχνευση ή «διάβαση» του μαγνητικού πεδίου της Γης, το οποίο χρησιμοποιούν πιθανόν σαν αόρατο χάρτη κατά τις μεταναστεύσεις τους.

Οι προσαρμογές των δελφινιών (και όλων των υπολοίπων κητώδων) είναι πολλές και εκπληκτικές. Η αναφορά τους όμως θα ξέφυγε από το σκοπό αυτού του σημειώματος. Θα σταθούμε μόνο στη μοναδική «συσκευή» των οδοντοκτιτών: το βιο-σόναρ, δηλαδή το βιολογικό υποβρύχιο ραντάρ που διαθέτουν. Πομπός του συστήματος είναι το θολωτό μέτωπο του δελφινιού και δέκτης το πηγούνι του. Εκπέμποντας υπερήχους και λαμβάνοντας την ηχώ τους, το δελφίνι γνωρίζει ανά πάσα στιγμή και σε πολλές εκατοντάδες μέτρα μακριά του την υφή του βυθού και της ακτής, την παρουσία άλλων ζώων και το σχήμα τους, το μέγεθος, διεύθυνση και ταχύτητα της κίνησής τους, αν κινούνται φυσιολογικά είτε εάν κάποιο έχει πρόβλημα (π.χ. είναι τραυματισμένο ή άρρωστο) κ.ά. Από πολύ κοντά το σύστημα χρησιμεύει σαν υπερηχογράφο, δηλαδή το δελφίνι «βλέπει» το εσωτερικό ακόμα και των άλλων δελφινιών.

Έτσι, μπορούμε να πούμε χωρίς να υπερβάλλουμε ότι δελφίνι ζει και κινείται όχι μόνο σε έναν ωκεανό νερού, αλλά και σε έναν ωκεανό ήχων. 🐬

▶ Κατά τη διαδικασία προσαρμογής των δελφινιών από την ξηρά στη θάλασσα, τα δόντια τους έχασαν την αρχική τους διαφοροποίηση σε κοπήρες, κενόδοντες, προγόμφιους και γομφίους. Μετατράπηκαν σε απλά δόντια, χαρακτηριστικού σχήματος και μεγέθους για το κάθε είδος (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

Απειλές και κίνδυνοι

Του **ΑΡΗ ΧΡΗΣΤΙΔΗ**

ΔΕΛΦΙΣ

▲ *Η ρύπανση και η μόλυνση του θαλάσσιου περιβάλλοντος, η υποβάθμιση της ποιότητάς του, οδηγούν στο θάνατο εκατοντάδες δελφίνια, που ξεβράζονται στις ακτές. (φωτ.: Αρχείο «Κ»).*

ΑΠ' ΟΣΟ γνωρίζουμε, κανένα είδος δελφινιού δεν έχει εξαφανισθεί στη σύγχρονη εποχή. Ωστόσο, όλο και περισσότερα είδη απειλούνται να χαθούν ολοκληρωτικά, ενώ πολλά έχουν εξαφανισθεί ή τείνουν να εξαλειφθούν από ολόκληρες περιοχές, όπου άλλοτε ήταν κοινά. Το σπανιότερο στον κόσμο είδος δελφινιού είναι σήμερα το κινέζικο ποταμοδέλφινο (*Lipotes vexillifer*), του οποίου ο συνολικός πληθυσμός εκτιμάται σε λιγότερα από 50 άτομα (ίσως λιγότερα από δύο ντουζίνες) και υπάρχουν ελάχιστες ελπίδες ότι θα καταφέρει να σωθεί.

Οι απειλές που αντιμετωπίζουν τα δελφίνια διακρίνονται σε σκόπιμες και έμμεσες (δηλ. κατά λάθος). Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται: το συστηματικό κυνήγι των δελφινιών, που ευθύνεται για το θάνατο εκατοντάδων χιλιάδων ζώων κάθε χρόνο, τα οποία θανατώνονται κυρίως με μαχαίρια, πυροβόλα όπλα, καμάκια κάθε είδους (ακόμη και με εκρηκτική

κεφαλή) ή με δίχτυα. Σε μερικές ασιατικές χώρες το κρέας των δελφινιών καταναλώνεται ως τροφή, ενώ σε άλλες χώρες τα κήπη σκοτώνονται, είτε για λόγους... «εθιμοτυπικούς» (π.χ. στα νησιά Φαρόε), είτε –παλαιότερα– για μετατροπή και χρήση του λίπους τους ως λιπαντικού οπλικών συστημάτων και κινητήρων αεροπλάνων (π.χ. στην Τουρκία και την πρώην Σοβιετική Ένωση). Στη χώρα μας η θανάτωση δελφινιών επιδοτείτο με νόμο της δικτατορίας, σε εφαρμογή μέχρι το 1982. Υπήρχαν «επαγγελματίες» δελφινοκυνηγοί, που ζούσαν από αυτή τη «δραστηριότητα», επικαλούμενοι συχνά τη βοήθεια «ειδικών» από την Τουρκία. Σήμερα, η δολοφονία δελφινιών δεν αποτελεί μαζικό φαινόμενο, αλλά συμβαίνει συχνά, παρότι έχει τεθεί εκτός νόμου. Σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης και Προστασίας Δελφινιών και Φαλαινών (ΔΕΛΦΙΣ), στις περιπτώσεις σκόπιμης θανάτωσης δελφινιών, που έγιναν αντιληπτές, χρησιμοποιήθηκε κυνηγετικό όπλο (από σκάφος ή

Τα δελφίνια προσπαθούν να επιβιώσουν σε ένα εχθρικό και συνεχώς υποβαθμιζόμενο περιβάλλον

από την ακτή), καμάκι ή δηλητηριασμένο ψάρι (μία γνωστή περίπτωση).

Πρόβλημα αποτελεί σε διεθνές επίπεδο και η σύλληψη δελφινιών, που τίθενται σε κατάσταση αιχμαλωσίας για ποικίλους λόγους (δελφινάρια, στρατιωτικά πειράματα κ.ά.), φαινόμενο, που, ευτυχώς, βρίσκεται πλέον σε ύφεση.

Εμμεσες απειλές

Όσον αφορά τις έμμεσες απειλές, που είναι πολύ πιο δύσκολο να ελεγχθούν, ως κυριότερες αναφέρουμε: τη ρύπανση και τη μόλυνση του θαλάσσιου περιβάλλοντος και την υποβάθμιση της ποιότητάς του με την αλλαγή χρήσης των παράκτιων περιοχών· τις επικίνδυνες για τα δελφίνια αλιευτικές μεθόδους, την υπεραλίευση και την παράνομη αλιεία· τις αλλαγές στο κλίμα του πλανήτη· τα στρατιωτικά γυμνάσια σε περιοχές και εποχές, που βλάπτουν τα δελφίνια, τις δοκιμές πχοεντοπιστικών συσκευών δυνατής έντασης κ.ά.· τα υπεράρθρα ταχύπλοα και, κυρίως, την απρόσεκτη οδήγηση χωρίς εφαρμογή περιοριστικών κανόνων ασφαλείας σε συνάντηση με ομάδες δελφινιών· την ενόχληση από υπέρμετρη τουριστική ανάπτυξη σε περιοχές και εποχές, που τα δελφίνια αναπαράγονται ή μεγαλώνουν τα μικρά τους.

Χαρακτηριστικό και μοναδικής σκληρότητας παράδειγμα έμμεσας απειλής αποτελεί λόγω χάρη ο αργός και βασανιστικός θάνατος εκατοντάδων χιλιάδων ή και εκατομμυρίων δελφινιών που μπλέκουν κάθε χρόνο σε δίχτυα, τα οποία απλώνονται για αλιεία ή για να κρατήσουν μακριά από κάποιες παραλίες τους καρχαρίες. Η καταστροφικότερη μέθοδος ψαρέματος είναι τα παρασυρόμενα αφρόδιχτα, που ονομάζονται και «τείχη θανάτου». Κάθε δίχτυ έχει μήκος δεκάδων χιλιομέτρων και παγιδεύει αδιακρίτως όλα τα ψάρια που θα βρεθούν στην πορεία του, από τα οποία το 80% πετιούνται στη θάλασσα σαν μη εμπορικά (το λεγόμενο «παρεμπίπτον αλίευμα»). Στην Ελλάδα μεγάλη πληγή εξακολουθεί να αποτελεί το λαθραίο ψάρεμα με εκρηκτικές ύλες. Να υπογραμμίσουμε ότι με δυναμίτιδα έχουν θανατωθεί σκοπιμώς και δελφίνια.

Τα ποταμοδέλφια απειλούνται από τη ρύπανση των νερών των ποταμών, από την υπεραλίεια, που μειώνει δραματικά την τροφή τους, τον όλο και πυκνότερο διάπλου με μηχανοκίνητα σκάφη, αλλά και από το χτίσιμο πολλών φραγμάτων, που κατακερματίζουν το βιότοπό τους, χωρίζοντας παράλληλα τον πληθυσμό των δελφινιών σε μικρότερες ευάλωτες ομάδες, που κινδυνεύουν και από αιμομειξία.

Απειλή για τα δελφίνια που προσεγγίζουν ζωντανά στα ρηχά αποτελούν οι λανθασμένες προσπάθειες διάσωσης τους από ανεκπαιδευτα και μη εξουσιοδοτημένα άτομα, που έχουν την ευαισθησία, αλλά όχι τις κατάλληλες γνώσεις για το τι πρέπει και, κυρίως, για το τι δεν πρέπει να κάνουν. Σε τέτοιες περιπτώσεις το άτυχο δελφίνι συχνά πεθαίνει είτε από πνιγμό, είτε από θερμοπληξία και ηλιοκαύματα και όσο ζει, είτε είναι τρομοκρατημένο, είτε αισθάνεται δυνατούς πόους από λανθασμένο χειρισμό. ❄

▲ Η καλή θέληση δεν αρκεί, χρειάζονται και κάποιες γνώσεις στην παροχή βοήθειας. Ο γράμπος της φωτογραφίας είχε βγει στα ρηχά, κοντά στο Γύθειο, άρρωστος και από λάθος ενέργειες πέθανε. (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

▲ Τα παρασυρόμενα αφρόδιχτα, γνωστά και ως «τείχη θανάτου», είναι μία από τις σοβαρότερες απειλές για τα δελφίνια. (φωτ.: αρχείο ΔΕΛΦΙΣ).

▲ Πολλά δελφίνια βρίσκουν τραγικό θάνατο καταπίνοντας δίχτυα, στην προσπάθειά τους να φάνε τα ψάρια που έχουν πιαστεί σε αυτά. (φωτ.: Γ. Ποιλόπουλος/ΔΕΛΦΙΣ).

► Ένα πληγωμένο ή άρρωστο δελφίνι μπορεί να πεθάνει από σοκ αν γύρω του μαζευτούν πολλοί άνθρωποι. Ένας ή δύο μπορούν να του προσφέρουν την απαραίτητη βοήθεια χωρίς να το τρομάξουν. (φωτ.: Γ. Ποιλόπουλος/ΔΕΛΦΙΣ).

◀ Οι οπρωτικές ασκήσεις είναι μία από τις πιο σοβαρές έμμεσες απειλές για τα δελφίνια. Το συγκεκριμένο ρινοδέλφιο εκβράστηκε από τη θάλασσα κοντά στην Πέρδικα Αίγινας. Σκοιώθηκε από πολυβόλο του Πολεμικού Ναυτικού. (φωτ.: Γ. Ποιλόπουλος/ΔΕΛΦΙΣ).

Πρώτες βοήθειες

ΓΙΑ ΝΑ ΕΙΝΑΙ αποτελεσματική η βοήθεια που θα προσφέρετε σε περίπτωση που συναντήσετε πληγωμένο ή άρρωστο δελφίνι, παραθέτουμε κάποιες γενικές, αλλά απαραίτητες για τη διάσωσή του, οδηγίες. Κατ' αρχάς, επικοινωνήστε το συντομότερο με τη ΔΕΛΦΙΣ (01/42.23.305-6, 0945/644.994, 0297/28.367) για ακριβείς οδηγίες, μέχρις ότου καταφθάσει ειδικευμένο κλιμάκιο. Εν τω μεταξύ, επιβάλλεται να γνωρίζετε τα εξής:

- Το ζώο που βρίσκεται προσεγγισμένο κοντά στην ακτή, δεν το μεταφέρουμε ποτέ στα βαθιά. Το κρατάμε κοντά στην ακτή και σταθεροποιούμε το σώμα του με τρόπο ώστε να κάθεται απαλά με την κοιλιά, είτε σε αμμώδη βυθό, είτε πάνω σε κάτι μαλακό, που θα τοποθετηθεί έτσι ώστε μα μην πληγώνεται από τις πέτρες. Το ρουθούνι του πρέπει να βρίσκεται λίγο έξω από το νερό και το ζώο να κρατιέται πάντα μπρούμυτα, ποτέ πλάγια ή ανάσκελα. Τα δελφίνια, όταν αρρωσταίνουν, καταφεύγουν στα ρηχά για να αναπνέουν εύκολα, χωρίς κίνδυνο πνιγμού. Αν μεταφερθούν στα βαθιά κινδυνεύουν.

- Αν πρόκειται για πολύ νεαρό άτομο (μήκος γύρω στο 1μ.), το δελφίνι πρέπει να κρατηθεί μέσα στο νερό με το ρουθούνι έξω. Έτσι θα διατηρήσει την ακουστική επαφή, αν έχει, με τα υπόλοιπα άτομα του κοπαδιού στην υπόλοιπη περιοχή. Διαφορετικά, σε περίπτωση που πρόκειται για άτομο που απλά χάθηκε, εάν το γυρίσετε στα βαθιά, κινδυνεύει ίσως όχι από πνιγμό, εάν είναι υγιές, αλλά από αστία ή από σαρκοβόρα μεγάλα ψάρια.

- Προστατέψτε το δέρμα του ζώου από την ξήρανση (γιατί σκάει και «ανοίγει») και τα πλιακά εγκαύματα. Αλείψτε το ολόκληρο με βαζελίνη, αφήνοντας ακάλυπτα τα μάτια του και την περιοχή γύρω από το ρουθούνι και στη συνέχεια σκεπάστε το σώμα με βρεγμένο, ανοιχτόχρωμο ύφασμα, αφήνοντας ελεύθερα όλα τα πτερύγια (τα μπροστινά, το ραχιαίο και την ουρά), το ρουθούνι και τα μάτια. Τα πτερύγια αποτελούν τα «παράθυρα», από τα οποία αποβάλλεται η παραπανίσια θερμότητα, που συσσωρεύει το δελφίνι όταν βρίσκεται στη στεριά. Αν τα πτερύγια σκεπαστούν, υπάρχει σοβαρός κίνδυνος θανάτου από θερμοπληξία. Αν κάνει πολύ ζέστη, μπορούμε να ανακουφίσουμε ένα μεγαλόσωμο κήτος, ιδίως όταν η μετακίνησή του είναι αδύνατη, βάζοντας τριμμένο πάγο στα πτερύγιά του.

- Μην μετακινήσετε το ζώο χωρίς λόγο. Ποτέ δεν πρέπει να το τραβήξετε από τα μπροστινά πτερύγια γιατί εξαρθώνονται εύκολα, ούτε να χρησιμοποιήσετε σχοινιά, δίχτυα, ξύλα, γάντζους, λοστούς κ.ά. Επίσης, ποτέ δεν πρέπει να πιέσετε το δέρμα του γιατί τραυματίζεται πολύ εύκολα. Αντί για όλα αυτά, φτιάξτε ένα πρόχειρο αλλά στέρεο φορείο από παλιά (βρεγμένα) ρούχα, αφήνοντας να κρέμονται ελεύθερα τα μπροστινά πτερύγια και η ουρά.

- Είναι βασικό να μην παραμένουν πολλά άτομα γύρω από το δελφίνι, γιατί μπορεί να πεθάνει από σοκ. Αντίθετα, με ένα - δύο άτομα κοντά του, ένα τέτοιο ζώο συνήθως αισθάνεται ανακούφιση και συνεργάζεται.

▲ Παρά τους κινδύνους και τις απειλές που αντιμετωπίζουν, τα δελφίνια εξακολουθούν να ζουν και να παίζουν στις ελληνικές θάλασσες (φωτ.: I. Σιώρη/WWF Ελλάς).

Μελέτη και προστασία των δελφινιών στον Αμβρακικό

Των **ΕΛΙΝΑΣ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ**
ΙΟΥΛΙΑΣ ΣΙΩΡΗ

WWF Ελλάς

Ο ΣΟ ΚΙ ΑΝ φαίνεται περίεργο, οι γνώσεις που έχουμε σχετικά με τα δελφίνια του ελληνικού θαλάσσιου χώρου είναι λίγες. Οι φυσικοί εχθροί των δελφινιών είναι περιορισμένοι. Κι όμως τα θαλάσσια αυτά θηλαστικά κινδυνεύουν. Υπαίτιες είναι συγκεκριμένες ανθρώπινες δραστηριότητες. Οι κυριότερες απειλές για την επιβίωσή τους είναι: η παράνομη αλιεία, η τυχαία σύλληψη σε αλιευτικά εργαλεία, η θαλάσσια ρύπανση και η εκ προθέσεως θανάτωσή τους.

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει προσυπογράψει διεθνείς συμβάσεις που τη δεσμεύουν να προχωρήσει στη λήψη διαχειριστικών μέτρων για την προστασία των δελφινιών (Συνθήκη για τη Διατήρηση των Μικρών Κητώδων της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας, Συνθήκη της Βόννης, Συνθήκη της Βέρνης, Οδηγία 92/43 της Ε.Ε. περί Οικοτόπων), ελάχιστα έχουν γίνει προς αυτήν την κατεύθυνση. Για τους παραπάνω λόγους, το WWF Ελλάς ανέλαβε δράση με σκοπό την προώθηση μέτρων για την προστασία τους.

Πρώτος σταθμός της προσπάθειας αυτής ο Αμβρακικός, ένας κλειστός κόλπος. Πραγματοποιήθηκε συστηματική παρατήρηση του πληθυσμού ρινοδέλφινων της περιοχής που σύμφωνα με τα πρώτα αποτελέσματα κρίνεται σημαντικός. Η ερευνητική ομάδα της οργάνωσης σε συνεργασία με τον δρ Ζαφειρόπουλο, εργάστηκε κατά τη διάρκεια των μηνών Ιουνίου και Ιουλίου 2000 στο πεδίο. Η ευρύτερη περιοχή αποτελεί υγρότοπο διεθνούς σημασίας και παράλληλα παρουσιάζει έντονη ανθρώπινη δραστηριότητα (γεωργία, κτηνοτροφία και αλιεία). Οι επαγγελματίες αλιείς μικρής κλίμακας έρχονται συχνά «αντιμέτωποι» με τα δελφίνια της περιοχής. Γνωρίζοντας ότι η σχέση των ψαράδων και των δελφινιών είναι ανταγωνιστική και λαμβάνοντας υπόψη ότι τα τελευταία συχνά προκαλούν ζημιές στον αλιευτικό εξοπλισμό, το WWF Ελλάς επεδίωξε επαφή με τους αλιείς, με σκοπό τη μελλοντική συνεργασία.

Οι κυριότερες δράσεις του προγράμματος ήταν:

- η εκπαίδευση νέων ερευνητών, οι οποίοι αποτελούν τον πυρήνα της ερευνητικής ομάδας.
- η συλλογή στοιχείων σχετικά με τη βιολογία, τον πληθυσμό, τη γεωγραφική κατανομή και την ηθολογία των δελφινιών – τα αποτελέσματα της έρευνας, καθώς και το φωτογραφικό υλικό που συλλέχθηκε θα παρουσιαστούν στο κοινό (13/10 Αθήνα, 20/10 Θεσσαλονίκη).

● Η δημιουργία βάσης δεδομένων για τη γεωγραφική κατανομή των διαφορετικών ειδών και των σημαντικότερων περιοχών για τα δελφίνια στην Ελλάδα.

● Η έκδοση ενημερωτικού υλικού για την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού και τη συμμετοχή του στο πρόγραμμα μελέτης και προστασίας των δελφινιών του WWF.

Στόχοι του προγράμματος αυτού είναι:

● Η μελέτη και κατά συνέπεια αρτιότερη γνώση – στοιχείο απαραίτητο για την προώθηση μέτρων προστασίας στον ελλαδικό χώρο.

● Η ευαισθητοποίηση του κοινού σε ό,τι αφορά τα δελφίνια, τη σημαντικότητά τους για το περιβάλλον, τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν και την ανάγκη προστασίας τους.

Το WWF Ελλάς, αναγνωρίζοντας τον κρίσιμο ρόλο των δελφινιών στη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας, συνεχίζει τη μελέτη και προστασία τους, η οποία γίνεται δυνατή χάρη στις συνεισφορές των ατόμων που επενδύουν στην προστασία της φύσης για ένα καλύτερο αύριο.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

WWF Ελλάς, Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση, Φιλελλήνων 26, 105 58 Αθήνα, τηλ.: 33.14.893.